

”Bak Lukkede Dører”

En kvalitativ studie av psykisk vold i nær relasjon

Masteroppgave i familieterapi og systemisk praksis
Diakonhjemmet høgskole 2011
Ruth Elin Rennestraum
MGFAM-H07

**Huset har mørke vinduer,
Lukkede dører,
Tause planker.**

Tekst Gro Dahle
Illustrasjon Svein Nyhus

Innleveringsfrist: 28. april 2011
Antall ord: 24632

SAMMENDRAG

Masteroppgaven er en kvalitativ studie av psykisk vold i nære relasjoner hvor kvalitative intervjuer har vært basis for datainnsamlingen. Analysen er gjennomført med en empirisk, fenomenologisk metode hvor en undersøker betydningsinnholdet i teksten.

Forskningsspørsmålene som er belyst, er formulert slik:

- Hvordan beskriver profesjonelle at psykisk vold i nær relasjon i barndommen påvirker et barns opplevelse av egenverd?
- Hva forteller profesjonelle hjelpere om, som kan bidra til en positiv utvikling for barn som har erfart psykisk vold i nær relasjon?

At psykisk vold ofte skjer innad i familien i private hjem, *Bak Lukkede Dører*, gjør at den er vanskelig å oppdage. Formålet med undersøkelsen er å bidra til mer oppmerksomhet og kunnskap om fenomenet psykisk vold, samt finne ut hvordan en tidlig kan oppdage og hjelpe barn med slike erfaringer.

Informasjonen fra intervjuene, samt relevant teori, kan gi grunnlag for å hevde at psykisk vold i nær relasjon kan ta fra barn den omsorgen og tryggheten det trenger i barndommen for å utvikle følelse av egenverd (Heltne og Steinsvåg 2011, Killén 2000). Videre tyder funn på at disse barna ikke utvikler karakteristiske symptomer. Tvert om, volden har mange *masker* og utfordrer voksne til å være våkne, bry seg og innenfor rammen av tillit våge å spørre når tvilen om vold er sådd.

Det oppløftende er imidlertid at funn og resiliensteori peker på at barn som har minst én person det har tillit til som gir bekreftelse, samtaler med barnet og eventuelt griper inn, har stor sjanse til å klare seg bra på tross av psykisk vold i barndommen (Borgen Helmen 2003).

Funnene i undersøkelsen er drøftet i forhold til teori og forskning om: makt, narrativ tilnærming til terapi, utvikling av selvet, tilknytning, med-avhengighet, skam og resiliens. Andre teoretiske inspirasjonskilder er fenomenologi, sosialkonstruksjonisme og systemteori.

Forord

Askeladden og de gode hjelperne kan være en metafor på hvordan masteroppgaven *Bak Lukkede Dører* er blitt til. Teoretisk kunnskap, erfaringer og innsikt som er plukket opp langs ”stien” gjennom mange år er samlet sammen ved hjelp av de gode hjelperne psykologspesialist Evy Lind, sosionom Anne Fiskvatn Kyrdalen og vernepleierstudent Anne Stavenes. Alle tre har bidratt på forskjellig vis til nye, interessante og utvidende forståelser og perspektiv på psykisk vold i nær relasjon.

På hjemmefronten må mann og katt takkes for støtte og oppmuntring. Den første med utallige gode samtaler om temaet, samt joggeturer i skrivepausene. Den andre har varmet føttene, skapt hygge med småsnakk på sitt vis og til alles overraskelse nedkommet med en nydelig unge i en alder av 112 katteår!

Takk til positive informanter som har gitt verdifulle bidrag. Til sist, og aller mest, en stor takk til veileder Halvor de Flon som har kommet med positive og oppmuntrende tilbakemeldinger underveis og slik ledet meg inn på en ”god sti”. Takk!

Åmli 28. april 2011

Innhold

Sammendrag.....	3
Forord	4
1 Innledning	7
1.1 Introduksjon.....	7
1.2 Presentasjon av undersøkelsens tema og formål	7
1.3 Forsknings spørsmål.....	9
1.4 Avklaring av enkelte sentrale begrep i oppgaven	10
1.5 Forskning på omfang og konsekvens av psykisk vold.....	13
1.6 Temaets relevans for systemisk familierapi	16
1.7 Avgrensning	16
1.8 Oppbygging av oppgaven.....	17
2 Undersøkelsens teoretiske forankring.....	19
2.1 Konstruktivisme og sosialkonstruksjonisme	19
2.2 Foucault og makt	19
2.3 Narrativ tilnærming til terapi.....	20
2.4 Systemteori og et systemisk perspektiv på samspill	21
2.5 Selvpsykologi	22
2.6 Tilknytningsteori	23
2.7 Teori om co-dependency	25
2.8 Skamteori	26
2.9 Teorier om resiliens.....	28
3 Metode	30
3.1 Kort om fenomenologisk filosofi og forståelse.....	30
3.2 Epistemologisk vitenskapssyn og kvalitativ metode.....	31
3.3 Kvalitativt forskningsintervju	32
3.4 Undersøkelsen	33
3.5 Fra intervju til tekst	37
3.6 Fra tekst til analyse.....	37
3.6.1 Framstilling og drøfting av resultat.....	38
3.7 Etske betraktninger	39
3.8 Undersøkelsens troverdighet, bekreftbarhet og overførbarhet.....	40
4 Tolkning og drøfting av funn	43
4.1 Om å leve med et lokk over hodet.....	44
4.2 Om å miste seg selv.....	47
4.3 Om en tappt barndom.....	51
4.4 Om ofrene som skammer seg	56
4.5 Om å føle skyld	58
4.6 Om en ny sti	60

5	Oppsummering av funn	67
	5.1 Psykisk vold og opplevelse av egenverd.....	67
	5.2 Hva kan bidra til en positiv utvikling for dem som har erfart psykisk vold?.....	69
6	Avsluttende kommentarer	71
	6.1 Voldens mange masker	71
	6.2 Systemisk familierapi	71
	6.3 Veien videre	72

Litteraturliste
Vedlegg

1 Innledning

I dette kapittelet vil jeg starte med å presentere oppgavens tema og de to forskningsspørsmålene jeg ønsker å belyse i undersøkelsen.

1.1 Introduksjon

Alle gledet seg til sommerfesten i barnehagen. Barna fløy fram og tilbake med tallerkener, pynta og satte på bordet. Vi skulle kose oss med is og årets første jordbær. For å unngå forstyrrelse hadde vi avtalt hentetid med foreldrene.

I det vi skal sette oss til bordet, kommer mor til Kari. Hun gir kort beskjed om at Kari øyeblikkelig må hente sekken ellers går hun fra henne. Hun vil ikke vente et sekund! Kari løper for å hente tingene sine mens hun roper: "Ikke gå fra meg mamma. Ikke gå"!

Siri, en voksen i barnehagen, spør om mor har anledning til å vente slik at Kari kan spise før hun går. Mor veksler blick med Kari som lydig og uten å protestere tar hånda til mor og sier fort: "Nå kan vi gå, mamma." Siri henter en kurv med jordbær som Kari kan få seg med hjem. Kari ser ned og svarer: "Jeg har ikke lyst på jordbær likevel."

Kari var allerede i en alder av fire år blitt et føyelig barn som uten å protestere fulgte mors instruksjoner. Klok av skade prøvde hun å tilfredsstille mor for å unngå å bli straffet hjemme *Bak Lukkede Dører*. Denne og mange lignende episoder åpnet øynene mine for temaet i masteroppgaven, den psykiske volden. Fokuset rettes mot hvordan psykisk vold i nære relasjoner kan påvirke et barns opplevelse av egenverd. I tillegg vil jeg undersøke hva som kan bidra til en positiv utvikling når barn har erfart psykisk vold i barndommen.

1.2 Presentasjon av undersøkelsens tema og formål

Begrepet vold vil ofte vekke assosiasjoner til slag, spark, dytting og andre fysiske angrep. Det er en type vold som gjerne etterlater blåmerker eller andre synlige skader. I tillegg til den fysiske volden finnes andre typer vold. I boka *Meningen med volden* nevner psykolog Per Isdal blant annet seksualisert vold, materiell vold, latent vold og psykisk vold (Isdal 2002).

Jeg ønsker å sette fokus på psykisk vold fordi den som isolert fenomen etter min mening har fått for lite oppmerksomhet i den offentlige debatten i Norge. Hvis psykisk vold blir nevnt er det gjerne i tilknytning til eller sammen med andre typer vold. Å gi psykisk vold mer oppmerksomhet er viktig av flere grunner. Viktimologi¹ og terapeut Marie-France Hirigoyen,

¹ Viktimologi går ut på å analysere årsakene til at en person blir offer, hvilke konsekvenser det får og hvilke rettigheter vedkommende har (Hirigoyen 2002).

har kalt psykisk vold for hverdagens skjulte ondskap. Hun hevder at den med sin treffsikkerhet kan ødelegge et menneske (Hirigoyen 2002). Med en fin fasade utad og med skader som kun merker sjelen, kan den fortsette i årevis godt beskyttet *Bak Lukkede Dører*. Tittelen på oppgaven, *Bak Lukkede Dører*, viser til at psykisk vold oftest skjer innad i familien i private hjem (Isdal 2002).

En annen begrunnelse for å sette fokus på psykisk vold er at forsker Kari Killén hevder at skadene etter psykisk vold sannsynligvis er mer ødeleggende enn for annen type vold (Killén 2004). I tillegg peker internasjonale funn på at psykisk vold og omsorgssvikt er den mest utbredte formen for vold mot barn (Feater og Ronan 2009). Anne Luise Kirkengen har med sin forskning vist at barn som blir utsatt for krenkelseserfaringer i barndommen kan få store helseproblemer som voksne (Kirkengen 2009). I tillegg til de menneskelige lidelsene volden kan medføre, kan den også være et samfunnsproblem. Mennesker kan bli arbeidsuføre og på grunn av det få redusert sine sosioøkonomiske vilkår. Det er alvorlig sett på bakgrunn av forskning som viser at sosioøkonomiske forskjeller i et samfunn utgjør en av de sterkeste prediktorene for sykdom og helse (Norvoll 2004:77, Wilkinson 1996.) I tillegg peker forskning på at barn med lav sosioøkonomisk status har større risiko for å bli mishandlet enn barn med høyere sosioøkonomisk status (Feater og Ronan 2009).

Å sette fokus på psykisk vold kan være viktig også fordi den i likhet med annen type vold er skambelagt og vanskelig å snakke om. Filosof Arne Johan Vetlesen hevder at det kan skyldes at vi generelt har vanskelig for å snakke om ondskap i vårt samfunn (Vetlesen 2002). Den norske psykologen Haldis Leira introduserte begrepet *tabuisert traume*. Begrepet henspiller på at vold i familien ofte blir fornektet og hemmeligholdt både innad i familien og i samfunnet for øvrig (Leira 1990). I tillegg hevder Kari Killén at for å beskytte seg selv vegrer profesjonelle seg mot å ville se barns lidelser (Kvelling 2009). Videre dokumenterer internasjonale studier at fagpersoner som arbeider med barn og unge har lettere for å identifisere seg med foreldrene enn med barna. Det fører til at foreldres behov ofte blir prioritert framfor å ta barnets perspektiv ("ibid.").

Som tidligere førskolelærer og nå barnefaglig ansvarlig på et krisesenter, talte forskningen om manglende barneperspektiv til meg. Det er årsaken til at hovedfokuset i undersøkelsen er rettet mot barn. Formålet med studien, *Bak Lukkede Dører*, er å bidra til mer oppmerksomhet og forhåpentligvis mer kunnskap om barn og psykisk vold. Det er et tankekors at så sent som i

2008 hadde ingen grunnutdanninger på høyskole eller universitetsnivå obligatorisk opplæring i tema som vold, omsorgssvikt og overgrep (Søftestad 2008). Ved å sette fokus på psykisk vold håper jeg å bidra til at førskolelærere, lærere, helsesøstre, sosionomer, familieterapeuter og andre yrkesgrupper kan fange opp signal tidlig, sette inn hjelpetiltak og på den måten forsøke å hjelpe barn som erfarer psykisk vold. Usynliggjøringen er, i følge Per Isdal, den fremste grunnen til at volden kan fortsette. Så lenge vi ikke snakker om den trenger ingen å problematisere sitt ansvar og volden kan fortsette i generasjon etter generasjon (Isdal 2002).

1.3 Forskningsspørsmål

For å innhente mer kunnskap om temaet psykisk vold vil jeg gjennomføre en empirisk kvalitativ undersøkelse. Mitt anliggende er å intervjuer familieterapeuter og psykologer som arbeider med voksne som har erfart psykisk vold i nære relasjoner i barndommen. De profesjonelles erfaringer blir sett på som viktige for å få tilgang til ny kunnskap. Sentralt i undersøkelsen står deres forståelse og beskrivelse av hva som skjer med et barns opplevelse av egenverd når det erfarer psykisk vold i hjemmet. Fokuset er valgt fordi opplevelse av egenverd er et sentralt psykologisk fenomen som har betydning for en persons selvforståelse, for samspill med andre og er slik grunnlaget for en persons psykiske helse (Jensen et al. 2004). Opplevelse av egenverd er betydningsfullt siden den kan gi en indre trygghet på at man er verd å elske og at man fortjener respekt, samt at det kan gi kraft til å tåle motgang i nåtid og framtid (Hellsten 2009). Det første forskningsspørsmålet er formulert slik:

- Hvordan beskriver profesjonelle at psykisk vold i nær relasjon i barndommen påvirker et barns opplevelse av egenverd?

Videre vil jeg undersøke om barn som har vært utsatt for psykisk vold kan få et godt liv på tross av vonde barndomsopplevelser. Jeg har formulert del-spørsmålet slik:

- Hva forteller profesjonelle hjelpere om, som kan bidra til en positiv utvikling for dem som har erfart psykisk vold i nær relasjon?

1.4 Avklaring av enkelte sentrale begrep i oppgaven

Litteraturen gir ikke noe entydig svar på hva psykisk vold er, men den bidrar med flere variasjoner over samme tema. Begrepene og innholdet i omsorgssvikt, vanskjøtsel, mishandling, overgrep og psykisk vold overlapper hverandre og har skapt utfordringer for forskerne (Klette 1998). Måten vi bruker et begrep på og meningen vi legger i det, vil bidra til å konstruere forståelse av innholdet. Ved å vise til hvordan forskjellige forskere definerer de nevnte begrepene, håper jeg å kunne avgrense og skille ut forståelse av fenomenet psykisk vold. Intensjonen er å reflektere den enkelte teoretikerens forståelse og synliggjøre både mangfoldet, kompleksiteten og skjæringspunktene. Til slutt vil jeg presentere den definisjonen av psykisk vold som jeg legger til grunn i oppgaven.

Omsorgssvikt

En av forskerne som har arbeidet og skrevet om forskjellige typer omsorgssvikt og vold er Kari Killén. Med unntak av mishandling, som hun forbeholder til de mest alvorlige og straffbare handlingene, bruker hun begrepet omsorgssvikt som en felles betegnelse på alle former for overgrep (Killén 2004). Når Killén definerer omsorgssvikt refererer hun til Kempe:

.....en tilstand hvor foreldre eller de som har omsorgen for barnet, påfører det fysisk eller psykisk skade, eller forsømmer det så alvorlig at barnets fysiske og/eller psykiske helse og utvikling er i fare (Killén 2004).

Øyvind Kvello hevder at tid, kultur, etnisitet, barnets forutsetning og behov må tas med når man skal definere omsorgssvikt. Hva som regnes for normalt og ikke vil variere med ulike kulturer, til ulike tider og påvirke hvordan man definerer omsorg. For eksempel er toleransen for hva barn skal og bør tåle lavere i Norge enn i USA (Kvello 2009).

Vanskjøtsel

I boka *Sveket* skriver Killén at vanskjøtsel er den mest vanlige og den alvorligste formen for omsorgssvikt (Killén 2004). Et vanskjøttet barn har foreldre som ikke engasjerer seg i barnet og er følelsesmessig utilgjengelig. Vanskjøtselen kan være av psykisk eller fysisk art, eller en kombinasjon av begge deler. Ved fysisk vanskjøtsel kan barnet for eksempel skrike etter mat, men barnets behov blir overhørt eller møtt med aggressiv respons. Vanskjøtsel er alvorlig både for barnets psykiske og fysiske utvikling ("ibid.").

Psykisk vanskjøtsel kan være vanskelig å få øye på. Foreldre kan for eksempel dekke over vanskjøtselen ved å gi barnet materielle goder. Familien kan ha høy sosioøkonomisk standard og kan bruke posisjonen til å ”kjøpe” seg fri fra barnet. Konsekvensen er at barnet ikke blir sett, snarere oversett. Å være usynlig for foreldrene kan få negative konsekvenser for barnets selvfølelse (Killén 2004).

Overgrep

I følge Norsk Synonymordbok kan synonymer til overgrep være: krenkelse, maktmisbruk, sjikane, urettferdighet, vold og voldtekt (Gundersen 1984). Overgrepene kan være både av psykisk og fysisk art og defineres slik:

En kronisk holdning eller handling hos foreldrene eller annen omsorgsgiver som er ødeleggende for, eller forhindrer utvikling av et positivt selvbilde hos barnet. Barnet lever med kronisk bekymring for om foreldrene vil være i stand til å ta vare på og beskytte barnet og seg selv (Killén 2004).

Psykisk vold

Foreldre som utøver psykisk vold kan være mer eller mindre følelsesmessig utilgjengelige for barna. I tillegg kan de utøve makt, manipulere, trakassere, ydmyke, skremme og krenke dem. I sin bok *Når Glassflaten Brister* skriver Torborg Aalen Leenderts at psykisk vold er et uttrykk for ondskap. Det er et fenomen som rammer et menneskes selvfølelse og livsmot og kommer til uttrykk i forhold hvor:

- mennesker trues, skades og skremmes
- hån, mobbing, trakassering og kontrollering er en del av væremåten
- løgn, manipulering, utestengning og isolering brukes
- det er mangel på empati² (Leenderts 2007).

Marie-France Hirigoyen tar i sin bok *Hverdagens skjulte ondskap* med tidsdimensjonen og gjentakelsesmomentet når hun definerer psykisk vold. Hun hevder at alle kan foreta destruktive handlinger mot hverandre fra tid til annen. Det er når det forekommer ofte og gjentatte ganger over tid at det er skadelig og kan kalles psykisk vold. Videre sier hun at den enkelte detalj eller episode hver for seg kan synes uskyldig, men til sammen vil de negative

² **Empati** er evnen til å kunne leve seg inn i og forstå andres situasjon og formidle denne forståelsen på en ikke dømmende måte (Wiseman 1996). Empati ansees som en forutsetning for å kunne gi barn gode utviklingsmuligheter (Skårderud 2002).

bemerkningene, mangelen på empati og respekt, manipuleringen, ydmykelsene og ulike former for trakassering over tid ødelegge personen (Hirigoyen 2002).

Jeg har nå prøvd å vise til ulike definisjoner og grenseoppganger mellom omsorgssvikt, vanskjøtsel, overgrep og psykisk vold. Definisjonen som brukes i oppgaven tar utgangspunkt i Isdals definisjon av psykisk vold og legger til element fra andre hold. Definisjonen er som følger:

Psykisk vold er alle måter å skade, skremme eller krenke på som ikke er direkte fysisk i sin natur, eller måter å styre eller dominere andre på ved hjelp av bakenforliggende makt eller trussel (Isdal 2002).

Psykisk vold er en mer eller mindre kronisk holdning eller handling hos omsorgsgiver, der mangelen på empati er et karakteristisk og framtreddende trekk.

Psykisk vold vil ødelegge eller forhindre utvikling av en positiv selvfølelse og er skadelig for barns utvikling.

Nær relasjon

Ordet relatio på latin betyr en forbindelse eller forhold mellom noe eller noen (Eide og Eide 2007). I begrepet relasjon menes her et forhold der to eller flere personer har felles interesser og samhandler og hvor det emosjonelle aspektet blir vektlagt. Med nær relasjon tenkes her på relasjonen mellom barnet og den som har daglig ansvar og omsorg for det. Både omsorgsperson og forelder kan bli brukt som betegnelse på den voksne som har ansvaret for barnet. Omsorgsperson kan også bli brukt om en voksenperson som har foreldreansvar uten å være biologisk knyttet til barnet.

Vold i nære relasjoner

Karakteristisk for vold i nære relasjoner er at volden kun viser seg der, eller i minimal grad ellers i livet til den som utøver volden (Isdal 2002). Vold som erfares i nære relasjoner beskrives som alvorlig. Det kan blant annet skyldes at de psykologiske og følelsesmessige skadevirkningene er større jo nærmere den voldsutsatte er den som utøver volden. I følge Vetlesen vil relasjonen mellom partene forandres negativt for all ettertid (Vetlesen 2002: 124).

Barn som erfarer vold

I den seinere tid har begrepet ”barn som erfarer vold” blitt mye brukt i internasjonal forskning. Det peker på at barn ikke er passive mottakere for påvirkning av volden (Heltne og

Steinsvåg 2011). Tvert om er barn aktive, og de utvikler reaksjoner og strategier som respons på volden, noe vi skal se i drøftingskapittelet. Begrepet offer hevdes å ha en negativ konnotasjon³ og vil ikke bli brukt bortsett fra i direkte sitater. Andre begreper, som for eksempel voldsutsatt, kan bli brukt om barn som erfarer vold i nær relasjon. I oppgaven er barn betegnelsen på alle i alderen 0-18 år.

Selvtillit og selvbilde/ selvfølelse/opplevelse av egenverd

Med selvtillit forstår jeg her et individs vurdering av egne ferdigheter og opplevelsen av å mestre. Når det gjelder forståelsen av selvbilde, referer jeg til selvbildeforsker Cooley (Sommerschild et al. 2003). I følge han er det ved å speile seg i andre at en får beskjed om hvor betydningsfull en er. Begge delene, den kompetansebaserte delen og den relasjonsbaserte delen, utfyller hverandre og danner et overordnet bilde av selvet som utløser følelse av egenverd ("ibid."). Begrepene selvbilde, selvfølelse og opplevelse/følelse av egenverd blir brukt med samme betydning i denne oppgaven.

Profesjonell

Profesjonell viser her til en person som har tilegnet seg en bestemt fagkompetanse, og som er sosialisert til de verdier og regler for atferd som kjennetegner yrkesgruppa (Røkenes og Hansen 2006:223).

1.5 Forskning på omfang og konsekvens av psykisk vold

Ved søk i databaser har det vært vanskelig å finne nordisk forskning som handler om barn som erfarer psykisk vold direkte. Det kan blant annet skyldes at det finnes lite spesifikk forskning som gjelder barn som er utsatt for vold (Raundalen 2004). En grunn til det kan være at vold mot barn er vanskelig å avdekke og måle, og i særdeleshet psykisk vold. At vi vet lite om hvor mange barn som lever med vold, kan skyldes at det har vært få gode omfangs undersøkelser i Norge (Heltne og Steinsvåg 2011). Forskningen jeg viser til nedenfor vil av nevnte årsaker vise til både nordisk og internasjonal forskning på familievold generelt. I mange av undersøkelsene jeg refererer til, er barn vitne til vold mot mor. Det å være vitne til vold defineres i denne oppgaven som psykisk vold og kan på den måten si noe om temaet i undersøkelsen. Vold, og spesielt vold mellom foreldrene, gjør noe med barns selvforståelse

³ **Konnotasjon** vil si den assosiasjonen en får, positiv eller negativ, når en hører et ord (Jensen et al. 2004).

og egenverdsfølelse (Cater 2004) og kan slik knyttes til det første forskningsspørsmålet i undersøkelsen.

For de fleste barn er hjemmet et trygt og godt sted å vokse opp. Men dessverre erfarer en del barn at hjemmet kan være et sted med uro, redsel og stress på grunn av vold. Haaland, Clausen og Schei hevder at omfanget av familievold er betydelig (Haaland, Claussen og Schei 2005). På www.helsenytt.no hevdes det at ca. 12000 barn i Norge årlig utsettes for ulike former for omsorgssvikt og overgrep. Videre anslås det at ca. 12000 til 24000 barn årlig opplever at mor blir utsatt for vold (NOU 2003:31). I 2003 utførte Nasjonalt kunnskapssenter for vold og traumatisk stress en øyeblikksstudie. Studien viste at 1867 barn erfarte eller ble berørt av vold på et eller annet vis i løpet av én uke. De fleste oppgav at de hadde opplevd vold tidligere. I 84 % av tilfellene fant volden sted i hjemmet, og foreldre var oftest utøverne (Heltne og Steinsvåg 2011).

I Norden har den svenske forskeren Margareta Hyden og den danske forskeren Else Christensen satt barn i fokus i forskningssammenheng. Forskingen deres dokumenterer at barn som er vitne til vold mot mor, har stor risiko for å bli utsatt for vold selv (Christensen 1990 og Hyden 1995). Det samsvarer med resultater fra en sammenfatning av flere undersøkelser. Her anslås det at ca. 50 % av de barna som er vitne til vold mot mor, selv kommer til å bli utsatt for vold direkte, enten fra mor eller far, eller fra begge foreldrene (Appel og Holden 1998). Videre anslås det at en som selv har vært utsatt for vold har tre til fire ganger høyere sannsynlighet for å utøve vold mot egne barn enn en som ikke har vært utsatt for vold (Isdal 2002).

Slik jeg oppfatter en del undersøkelser som gjelder vold i nære relasjoner, skiller forskningsresultatene ikke stort på om skadene skyldes fysisk eller psykisk vold, om barnet er utsatt for volden direkte eller om barn er vitne til vold. Det rapporteres mer om skadene barn får sett i forhold til alder, utviklingstrinn og andre risikofaktorer, enn i forhold til type vold de utsettes for. Det er ikke klart hvilke faktorer som er mest alvorlige for barns helse, men totalsummen av eventuelle risikofaktorer vil sannsynligvis bety mest (Sommerschild et al. 2003).

Internasjonale undersøkelser kan tyde på at emosjonell forsømmelse og overgrep er den mest utbredte formen for mishandling, og at denne type vold ofte forekommer i sammenheng med

lav sosioøkonomisk status (Feather og Ronan 2009). En kjent og omfattende undersøkelse, den såkalte Adverse Childhood Experiences (ACE), dokumenterer en klar sammenheng mellom emosjonelle opplevelser og overgrep i barndommen og fysisk og psykisk helse i voksen alder. Sykdommer som blir nevnt er utvikling av kreft, sykdommer i hjertekarsystemet og forhøyet risiko for depresjon og angst (Felitti 2002). Nyere hjerneforskning har også vist skader i hjernen, spesielt på barn under ett år, som man mener er direkte relatert til stress og omsorgserfaringer (Greenough, Black og Wallace 1987).

Vold mellom foreldrene kan påvirke omsorgsevnen deres og føre til at de blir mindre tilgjengelige for barna både mentalt og emosjonelt. Konsekvensen kan bli alvorlige tilknytningsskader for barna på kort og lang sikt (Onyskiw 2003). Forskningen til Battle og kollegaer har vist at omsorgssvikt, overgrep og utrygg tilknytning er en hovedgrunn til at mennesker utvikler personlighetsforstyrrelser (Battle et al. 2004). Ingen andre faktorer eller atferd kan predikere fremtidig negativ utvikling bedre enn utrygg tilknytning, hevder de. Når foreldre ikke ivaretar barn, forsøker barna så langt det er mulig å bevare relasjonen ved å tilpasse seg og strekke seg. Kirsti R. Haaland kaller det for ”tilknytningsforsikring” (Haaland 2003).

Ulike andre studier peker på at barn som erfarer vold i nære relasjoner, har forhøyet risiko for å utvikle angst, dårlige skoleprestasjoner, tilpasningsproblemer og dårlig impuls kontroll (English et al. 2003). Generelt kan en si at konsekvensen på sikt er at barn som lever med vold, risikerer å utvikle psykologiske, fysiologiske, sosiale og somatiske lidelser. Alvorlighetsgraden vil variere avhengig av voldens karakter og styrke, barnets personlighet, risikofaktorer og sårbarhet, alder og utviklingsforløp (Onyskiw 2003).

Sett i forhold til det første forskningsspørsmålet var det interessant å lese at utviklingen av et negativt selv bilde er mer relatert til hvordan barnet oppfatter foreldrenes vold, enn til frekvensen av volden (Giant og Vartanian 2003). I den sammenhengen kan tabuiseringen av volden være et problem. Barnet kan ikke snakke om volden hjemme og kan derfor heller ikke få bearbeidet erfaringene. Vold i familien er et kulturelt tabu og er også vanskelig å snakke om med andre utenfor familien (Christensen 1998). I følge Leira er det av den grunn vanskeligere for barnet å komme seg etter overgrepene (Leira 1990). Uten å kunne snakke om eller få bearbeidet erfaringene med volden, er faren for å utvikle posttraumatisk stresslidelse til stede (McCloskey og Walker 2000).

Annen forskning peker på at de fleste barn som har opplevd vold i familien slipper å oppleve vold som voksne (Stith et al. 2000). Men barns beskrivelser og opplevelser av vold er forskjellige. Else Christensen har spurt barn om hvordan de har opplevd vold mot mor. Svarene kan kort oppsummeres slik: Barna er klar over volden, de opplever angst, har ambivalente følelser overfor begge foreldrene, de har ingen å snakke med om volden og de føler skam over den (Christensen 1990). Maria Eriksson med flere argumenterer for at det trengs mer kvalitativ forskning med barn som informanter. Barnas egen stemme kan best hjelpe oss til å forstå barns reaksjoner, handlinger og gi oss kunnskap om hva som hjelper og hva som forebygger, hevder forskerne (Eriksson 2010). Argumentet er basert på synet om barn som eksperter på sine egne erfaringer, og at teori og praksis må utvikles på bakgrunn av deres fortellinger.

1.6 Temaets relevans for systemisk familieterapi

Som barnefaglig ansvarlig på et krisesenter har jeg fått innsyn i mye ondskap og vold mot kvinner og barn den seinere tid. I de tilfellene der kvinner og/eller barn har behov for det, formidler krisesenteret kontakt med andre hjelpeinstanser som for eksempel psykologer eller familieterapeuter. I møte med en systemisk familieterapitradisjon som ofte har inntatt et ikke-normativt standpunkt, samt at konflikter har blitt forstått som et resultat av samspill og mellommenneskelige problemer, har noen av kvinnene opplevd upartiskheten og nøytraliteten som et nytt svik. Ansvar for volden har blitt diffus og kvinnene har opplevd seg som medskyldige. Seinere i oppgaven skal vi se at en av informantene hevder at det å plassere skyld og skam der den hører hjemme, er noe av det viktigste en kan arbeide med i en terapeutisk sammenheng med mennesker som har vært utsatt for vold. Kvinnenes erfaringer kan tyde på, slik jeg ser det, at mer kunnskap om vold generelt og om psykisk vold spesielt, kan være viktig for det systemiske familieterapifeltet.

1.7 Avgrensning

Heltne og Steinsvåg argumenterer for å se på vold ut fra et teoretisk og faglig helhetlig perspektiv. De er opptatt av å integrere kunnskap både fra den som utøver vold, den som blir utsatt for vold, og fra perspektivet til barn, unge og voksne (Heltne og Steinsvåg 2011). Utgangspunkt kan være å se på individuelle, gruppe-, samfunns- og/eller andre voldsrelaterte

årsakssammenhenger (Isdal 2002). Eksempelvis har jeg i innledningen pekt på at sosioøkonomiske forhold kan få innvirkning på individnivå ved at barn med lav sosioøkonomisk status er mer utsatt for vold enn barn med høyere sosioøkonomisk status. Vold er slik sett et komplekst fenomen og vil ofte utvikles fra samvirke av flere årsaksforhold. Innenfor rammen av denne undersøkelsen må jeg avgrense oppgaven til å gjelde ett, men viktig perspektiv; barn og psykisk vold i nære relasjoner.

I følge informant 3, som har forsket på psykisk vold i nær relasjon, er det sjeldent at barn har én omsorgsperson som utøver vold og én som er beskyttende og ser barnets behov. Vold oppstår ofte i hjem der flere risikofaktorer er til stede samtidig. Risikofaktorer kan være alkoholmisbruk, arbeidsledighet, psykiske problemer eller sykdom. Ofte har belastningene ført til at de voksne har skilt lag, eller at de to aldri har vært i et samboerforhold. En annen mulighet er, i følge informanten, at den som ikke utøver vold, er utsatt for vold selv og ute av stand til å se barnet og barnets behov. Om barnet lever sammen med én eller to omsorgspersoner vil derfor ikke bli noe eksplisitt tema her. I oppgaven gis det heller ikke rom for å reflektere over om det er mor eller far som utøver volden, eller om det er jente eller gutt som erfarer den. Drøftingen vil imidlertid omhandle situasjoner der mor blir utsatt for vold fra far, siden det å være vitne til vold, og også latent vold, blir forstått som psykisk vold i denne oppgaven.

1.8 Oppbygging av oppgaven

Etter en presentasjon av temaet og forskningsspørsmålene er resten av kapittel 1 brukt til å definere aktuelle begreper, vise til relevant forskning, samt til å forklare temaets relevans for systemisk familieterapi. Til slutt peker jeg på nødvendige avgrensninger som er tatt på grunn av oppgavens omfang. I kapittel 2 gjør jeg rede for enkelte trekk fra teorier jeg synes er relevante i forhold til forskningsspørsmålene. Kapittel 3 handler om hvordan undersøkelsen er gjennomført. I kapittel 4 blir empirien, tolkningen og drøftingen presentert. Til slutt, i kapittel 5, kommer en oppsummering av funn sett i forhold til forskningsspørsmålene, samt en kort avslutning i kapittel 6 med forslag til hva en kan se nærmere på framover.

2 Undersøkelsens teoretiske forankring

For å belyse forskningsspørsmålene har jeg gått til litteratur som presenterer teorier, tanker og ideer som synes relevante i forhold til temaet. Det teoretiske tilfanget er stort, slik at det innenfor oppgavens rammer kun er mulig å få med noen trekk som jeg synes er vesentlige i forhold til å besvare forskningsspørsmålene. Sammen med livserfaring, yrkespraksis som førskolelærer og barnefaglig ansvarlig på et krisesenter, er det denne litteraturen som er grunnlaget for min forforståelse av temaet psykisk vold.

Framstillingen av teorien vil stort sett være refererende. Tekstene står i hovedsak for seg selv, men vil seinere bli drøftet og sett i sammenheng med funnene og forskningsspørsmålene i analysekapittelet. Enkelte bidrag fra andre teoretikere vil også bli trukket inn i analysen der jeg finner det egnet til å belyse resultatene fra materialet.

Gjennom studiet i familieterapi og systemisk praksis har min grunnlagsforståelse vært i en bevisstgjørings- og utviklingsprosess. Konstruktivisme, sosialkonstruksjonisme og systemteori er slik blitt en del av denne forståelsen. Teorigjennomgangen starter der, og fortsetter med en kort redegjørelse av enkelte moment ved Foucaults teorier om makt. Maktaspektet er sentralt når en skal forstå hvordan psykisk vold i nær relasjon kan påvirke barns opplevelse av egenverd.

I forbindelse med det andre forskningsspørsmålet beskrev informantene hvordan en nyskriving av barnas problemhistorie kan bidra til en positiv utvikling. Av den grunn presenteres enkelte trekk ved en narrativ tilnærming til terapi. Jeg vil også redegjøre for teori som omhandler utvikling av selvet, tilknytning og skam. Jeg velger å vise til deler av disse teoriene fordi de har levert bidrag til en helhetlig utviklingspsykologisk teori om dannelsen av det psykologiske selvet. Teorien om med-avhengighet gir et bidrag til å forstå hva som kan skje med barns opplevelse av egenverd når det vokser opp i en familie med store problemer.

I den senere tid har traumepsykologi, hjerneforskning og psykobiologi i forbindelse med barn som erfarer vold, fått oppmerksomhet. Disse og andre nærliggende teorier kunne ha vært relevante i oppgaven, men på grunn av oppgavens omfang har jeg ikke funnet plass til det. For å utfordre min forforståelse og perspektiv på temaet, vil jeg til slutt i kapittelet trekke inn teori med en noe annen vinkling enn de foregående teoriene. Resiliensforskningen kan stå for

et slikt utgangspunkt og kan muligens bidra til en utvidet forståelse. Forskningen er også tatt med for å belyse det andre forskningsspørsmålet som dreier seg om hva som kan bidra til en positiv utvikling for barn som har erfart psykisk vold i barndommen.

2.1 Konstruktivisme og sosialkonstruksjonisme

Gjennom utdanningen i systemisk familierapi er konstruktivisme og sosialkonstruksjonisme blitt kjente begrep.⁴ I begge perspektivene oppfattes den subjektive opplevelsen og forståelsen av verden som en konstruksjon og ikke en objektiv virkelighet. Sosialkonstruksjonismen mener i tillegg at våre konstruksjoner blir til i samspill og interaksjon med andre. ”..intet er virkelig før folk er enige om at det er det” (Gergen og Gergen 2005).

Relasjoner oppfattes som sosiale og språklige sammenhenger hvor vår subjektivitet blir dannet (Krøyer 2007). Det betyr at vår opplevelse av hvem vi er, er et resultat av de relasjonelle forhold i og med omgivelsene. Slik kan det å bli utsatt for psykisk vold fra foreldre få betydning for barns selvoppfatning og for følelse av egenverd. Men samtidig åpner teorien for håp. Forandring, både positiv og negativ, kan skje hvis barns relasjonelle kontekst⁵ endres.

I sosialkonstruksjonismen ser man språket som produktivt på den måten at vi gjennom språket skaper virkeligheten og tolker den i samhandling med andre (Andersen 2006). Slik kan en si at virkeligheten ikke er noe en oppdager, men noe menneskene skaper sammen. Gjennom historier organiseres og opprettholdes virkeligheten.

2.2 Foucault og makt

I det sosialkonstruksjonistiske perspektivet er Michel Foucault (1926-84) sine tanker om makt og relasjoner interessante. Foucault forstår makt som relasjonell og hevder at den er til stede i alle relasjoner. Videre betrakter han makt som et nøytralt begrep. Det viktige for Foucault,

⁴ **Konstruktivisme og sosialkonstruksjonisme** benyttes litt om hverandre. Konstruktivisme kan sees som et samlebegrep for både konstruktivismen slik von Glaserfeld bruker begrepet og for sosialkonstruksjonisme slik Gergen og Gergen benytter det (Gergen og Gergen 2005).

⁵ Gregory Bateson knytter begrepet **kontekst** til den psykologiske rammen en forstår og fortolker situasjoner ut fra (Jensen et al. 2004).

slik jeg forstår det, er hvilken effekt makten har innenfor de sosiale sammenhengene den opptrer i (Hårtveit og Jensen 2004: 65). I denne undersøkelsen er det effekten av makt i en foreldre-barn relasjon, der barn blir utsatt for psykisk vold, som er interessant.

Diskurs⁶ og maktbegrepet til Foucault hører sammen. I følge Foucault har de som er i posisjon til å definere virkeligheten stor makt. Makten øker proporsjonalt med evnen til å delta i de forskjellige diskurser som former samfunnet. Språket blir på den måten et maktinstrument der de som har makt bestemmer hva som er rett og galt (Lundby 2003). I en foreldre-barn relasjon er det som regel de voksne som har størst makt, og slik mulighet til å definere både sin egen og barnets virkelighet. I vårt samfunn har vi én diskurs om at foreldre er gode mot barna sine, og én annen som sier at hjemmet er et trygt sted. Seinere i oppgaven skal vi se hva som kan skje med barn som opplever stor avstand mellom de ”vedtatte” historiene og sine egne subjektive opplevelser med vold i hjemmet.

Videre er Foucault opptatt av hvordan menneskene disiplinerer seg selv og blir sine egne voktere gjennom å underordne seg de vedtatte ”sannheter”. Bedømmelse utenfra som for eksempel stygg, umulig og dum, er karakteristisk for en voldsutsatt ofte får høre. Disse kan bli internalisert slik at den voldsutsatte blir selvfordømmende og former forhåpningene for framtida i tråd med disse ”realitetene”. Jeg oppfatter at Foucault peker på maktprosesser som engasjerer folk i undertrykkelse av egne liv. Hvis noen opponerer, strammes grepet (”ibid.”).

2.3 Narrativ tilnærming til terapi

Michael White som ofte assosieres med narrativ⁷ terapi, bruker Foucaults analyse av makt som utgangspunkt når han skal hjelpe mennesker til å ta tilbake makt og kontroll i eget liv (Lundby 2003). Det sentrale er å frigjøre mennesket fra den undertrykkende virkningen problemet har på selvbildet og livet generelt. Tenkningen er at mennesket ikke er problemet, men at ”problemet er problemet”. Ved å eksternalisere⁸ problemet søker en å danne en felles allianse og en motmakt mot problemet.

⁶ **Diskurser** er sannheter som blir skapt i språket i sosiale sammenhenger (Krøyer 2007). De ofte tatt for- gitt sannhetene som kommuniseres ved hjelp av ord vil påvirke praksis (Norvoll 2004:53, Lundby 2003:23).

⁷ **Narrativ** kan forstås som historiefortelling. I terapi inneholder narrativ en betydning om at vi er medskapende i historiene vi forteller og at vi lever og erfarer våre liv gjennom språket i historiene (Lundby 2003).

⁸ **Eksternalisere**. Begrepet brukes i narrativ tenkning om det å skille mellom person og problem (Lundby 2003).

I et narrativt perspektiv erfarer og lever vi våre liv gjennom historiene vi forteller om oss selv. Her vil ”den levde erfaring måtte historiegjøres for å skape mening, og det er denne historiegjøringen som bestemmer meningen som tillegges erfaringen (White 1990)”. Et terapeutisk mål er å omforme de problemfylte fortellingene gjennom språket og slik forandre forståelsen av problemet. Siden ”det ikke finnes noe problem som har absolutt makt over alle områder i folks liv hele tiden, finnes det alltid unike resultater (White 1990)”. Et unikt resultat/unntak betyr at det finnes et tiltak, initiativ eller handling der problemet ikke har hatt makt over individet. Unntaket kan finnes i en historie som ennå ikke er fortalt. Gjennom en dialogisk samtale er målet at unntakshistoriene kan fortelles fram slik at de destruktive selvfortellinger kan nyskrives og åpne for ny mestring. Målet for terapeuten er å lytte og stille spørsmål på en slik måte at det blir mulig for folk å historiegjøre erfaringene, både problemhistoriene og de ennå ikke fortalte; de foretrukne alternative historiene. En søker å spørre fram detaljer, finne nyanser, reflektere, gjenfortelle og slik utvide og gjøre de nyskrevne historiene ”tykkere”⁹. Håpet er at den nye fortellingen skal vokse og få positiv påvirkning på identitet og liv.

2.4 Systemteori og et systemisk perspektiv på samspill i familien

Systemisk familierapi bygger mye av sitt teoretiske grunnlag på generell systemteori som biolog Ludwig von Bertalanffy introduserte i 1945. Teorien fikk stor betydning innenfor flere vitenskapsområder (Hårtveit og Jensen 2004). Antropolog Gregory Bateson og psykolog Paul Watzlawick var blant de forskerne som ble opptatt av de nye tankene i systemteorien. De overførte teorien til en menneskelig arena hvor den la grunnlag for en ny måte å forstå menneskers samhandling på. Den tidligere lineære årsak - virkning - tenkningen ble erstattet av en sirkulær forståelse. Fokus ble flyttet fra det enkelte individ til kommunikasjon og relasjon mellom individene. Menneskene ble forstått som en del av sosiale systemer¹⁰ der en hadde ulike roller og funksjoner, og der medlemmene var gjensidig avhengig av hverandre. En hendelse et sted i systemet ville føre til at resten av systemet blir påvirket (Ulleberg 2005). Under punkt 2.7 skal vi se at teorien om med- avhengighet viser at ett familiemedlems problem påvirker de andre medlemmene i familiesystemet.

⁹ **Tykk historie** brukes i narrativ tenkning som et begrep for å få fram nye aspekt, flere nyanser og elementer i historiene. For å ”tykne” historien er det nødvendig å være opptatt av detaljer og betydning (White 2006).

¹⁰ **Et system**, som for eksempel en familie, er en enhet som opprettholder seg selv ved et samspill mellom delene i systemet (Hårtveit og Jensen 2004:49)

Familier som lever sammen kan utvikle spesielle måter å samhandle på. Bateson som hadde studert familier på Ny-Guinea, identifiserte to hovedformer av relasjoner. Han kalte relasjonene for symmetriske og komplementære (Ulleberg 2005). I en symmetrisk relasjon påvirker menneskene hverandre gjensidig slik at en oppførsel, følelse eller mening hos den ene fører til mer av det samme hos den andre. Relasjonen kan være både positiv og negativ, avhengig av om relasjonen preges av positiv eller negativ gjensidighet.

I motsetning til den symmetriske relasjonen som er basert på likhet, er den komplementære relasjonen basert på forskjeller. Her har personene ulike roller og funksjoner og utfyller hverandre. Forholdet mellom foreldre og barn kan illustrere disse posisjonene ved at foreldre har stor makt og barn må underordne seg makten. Hvis relasjonen inneholder psykisk vold, vil ulikheten sannsynligvis forsterkes og komplementariteten eller asymmetrien vil øke. I analysekapittelet skal vi se at informantene beskriver at mye makt hos den som utøver psykisk vold, kan føre til at barnet får mindre og mindre innflytelse i relasjonen og i eget liv.

Hvis partene i en relasjon utfyller hverandre på en god måte og til felles glede, kan en komplementær relasjon være positivt slik en for eksempel kan se det i et godt foreldre-barn-forhold. Alle relasjoner vil i perioder veksle mellom å være både symmetriske og komplementære ("ibid.").

2.5 Selvpsykologi

Den klassiske selvpsykologien hevder at barnets primære behov er tilknytning og respons. Selvpsykologiens "far", Heinz Kohut, hevder at barn er grunnleggende sosiale og søker relasjon, og at det er gjennom de nære relasjonene det etter hvert utvikler sin individualitet (Skårderud 2002). Det står i motsetning til synet til Freud som brakte fram ideen om det isolerte selvet. Barnet var asosialt og styrt av drifter og måtte disiplineres for å kunne tilpasses samfunnet. Det utviklet seg gjennom konflikter med omgivelsene og gikk fra å være asosialt til å bli sosialt ("ibid.").

Den britiske pediateren og psykoanalytikerens Donald Winnicott kalte prosessen der barn utvikler seg til å bli seg selv, for speiling (Skårderud 2002:56). Det sentrale i speilingen og dannelsen av selvet er affektene og interaksjonsprosessen med foreldrene. Det er ved å speile

seg i foreldrenes ansikt og gjennom det svaret barnet får der, at det lærer hvem det er. Her erfarer barnet forskjeller, likheter, ytre og indre virkeligheter. Gjennom vekslingen mellom positiv interaksjon med mor/far og tilbaketrekking vil barnet lære å skille ut opplevelsen av eget selv. Med selvet menes en persons opplevelse av seg selv over tid, med organisering av opplevelser og erfaringer (Skårderud 2002).

Også Daniel Stern fremhevet betydningen av den emosjonelle dialogen mellom mor og barn. Han brukte begrepet inntonning om mors evne til å få til et godt samspill med barnet (Stern 2000). Mor (far) toner seg inn ved bruk av stemme, øyne, mimikk og forskjellige fysiske og psykiske kjærlighetsuttrykk. Etter kort tid lærer barnet, som fra naturens side er programmert til å utløse respons hos foreldrene, at det kan forvente reaksjoner. Det utvikler seg til å bli et handlende subjekt som både påvirker og påvirkes av omgivelsene. Allerede i løpet av de første ukene responderer barnet og tar initiativ ("ibid."). I den intersubjektive prosessen, der affektinntoningens sees som en forutsetning for at barnet kan utvikle egen subjektivitet, må begge parter ha evne til å ta den andres perspektiv og dele den andres opplevelse (Schibbye 2002). Å kunne ta den andres perspektiv er kjernen i empati. I følge definisjon av psykisk vold i kapittel 1, mangler foreldre som utøver psykisk vold helt eller delvis den evnen. Det er alvorlig sett i sammenheng med Sterns modell for utvikling av selvet. Her blir utviklingen av relasjoner og utviklingen av selvet sett som to sider av samme sak.

Moderne selvpsykologi legger, som vi så foran, stor vekt på hvilken måte barnet blir møtt og respondert på. Tilknytningsteorien som er basert på blant annet systemteori, viser også hvor stor betydning samspillet med foreldrene har for barns utvikling. Det skal vi se nærmere på nedenfor under punkt 2.6

2.6 Tilknytningsteori

I tilknytningsteorien integrerte barnepsykiater John Bowlby flere teorier, blant annet psykodynamisk teori og systemteori. Den nye teorien dannet teoretisk referanseramme for studiet av tilknytning mellom foreldre og barn. Målsetningen med tilknytning er, i følge Bowlby, å ivareta barnets behov for trygghet og sikkerhet. God tilknytning blir betraktet som viktig for at barn skal utvikle seg normalt (Bowlby 1969).

Tilknytningsteorien forholder seg til tre hovedpunkter: Vektlegging av emosjonelle bånd mellom foreldre og barn, utvikling av tilknytningsatferd og grunnlaget for disse, samt utviklingsstier. Sammen med Ainsworth og andre forskere har Bowlby gjort undersøkelser av hvordan barn reagerer i blant annet separasjons- og gjenforeningssituasjoner med foreldre. Ut fra reaksjonsmønstrene til barna identifiserte de tre hovedkategorier av tilknytningsatferd som ble kalt trygg, ambivalent og utrygg tilknytning (Killén 2000).

Tilknytningsatferd utvikles på bakgrunn av kvaliteten på det følelsesmessige samspillet mellom foreldre og barn og er vanligvis ferdig utviklet omkring 9-12 måneders alder. Hvis barnet gjennom erfaringer får tillit til at foreldre er tilgjengelige og kommer til unnsetning når det er redd eller trenger hjelp, utvikler barnet sannsynligvis det som blir kalt en trygg tilknytning (Klette 1998). Tryggheten er et resultat av at barnet de første årene har blitt møtt av foreldre som har vært sensitive for de signalene barnet har gitt, og har reagert kjærlig, gitt beskyttelse, trygghet og trøst ("ibid.").

I følge forsker Trine Klette hevder Bowlby at tilknytning er biologisk forankret. Det vil si at den er et grunnleggende trekk ved den menneskelige natur. Selv om foreldres respons mangler, eller til og med er negative som hos foreldre som utøver psykisk vold, må barnet knytte seg til foreldrene for å overleve. Bowlby taler her om et konfliktfylt mønster som er karakterisert ved at omsorgspersonen er uforutsigbar, noen ganger avvisende og noen ganger hjelpsom ("ibid."). Barnet kan i slike tilfeller utvikle en ambivalent tilknytningsatferd.

Den siste tilknytningsatferden i hovedgruppen kalles for utrygg tilknytning.

Tilknytningsatferden kan oppstå hvis barnet gjennom erfaring har lært at det blir avvist og ikke møtt med hjelp og støtte når det har behov for det. Det kan føre til at barnet tidlig må forsøke å ta ansvar for egne behov (Killén 2000). Seinere i oppgaven kommer det fram at selvomsorg er et karakteristisk trekk ved noen av barna som blir utsatt for psykisk vold i nære relasjoner (Kvelling 2009).

Barn med utrygg tilknytning kan komme inn på en "sti" som er uforenelig med god psykisk helse. I et kjent førskoleprosjekt i Minnesota sammenlignet man barn med trygg og utrygg tilknytningsatferd. Her fant forskerne, i følge Killén, "dramatiske" forskjeller i barns opplevelse av egenverd (Killén 2000). Tilknytningsteori er på den måten sentral i forhold til

forskningsspørsmålet om barns opplevelse av egenverd når det erfarer psykisk vold i nær relasjon.

Likevel er det håp for barn med utrygg eller ambivalent tilknytningsatferd, hevder Bowlby. I følge hans teori finnes det mange mulige ”stier”. Kursen er ikke fastlagt én gang for alle. Det kan skje forandringer både i positiv og negativ retning (Klette 1998). Ideen om mange mulige ”stier” gir håp om endring også for et barn som vokser opp med psykisk vold i nære relasjoner. I analysekapittelet skal vi se hva informantene mener en ny ”sti” kan være for barn som har erfart psykisk vold i barndommen.

I tråd med et systemisk perspektiv vil vold et sted i familiesystemet påvirke alle medlemmene på en eller annen måte. Det sammenfaller med teorien om co-dependency som vi skal se nærmere på i neste kapittel.

2.7 Teori om co-dependency

Teolog og terapeut Tommy Hellsten har skrevet boka *Flodhesten i dagligstuen* (Hellsten 2009). Her forklarer han hva som kan skje med et barns følelse av egenverd når det vokser opp i et hjem med store emosjonelle belastninger. Han tar utgangspunkt i begrepet co-dependency eller med-avhengighet. Begrepet stammer fra alkoholistsorgen i USA. Her ble det satt i gang et hjelpeprogram for voksne barn fra alkoholiserede hjem. Programmet ble et viktig bidrag til å forstå voksne som hadde vokst opp i hjem med forskjellige problemer. I tillegg til hjem med alkoholmisbruk, nevner Hellsten hjem med psykisk- og/eller annen type vold, incest, psykisk sykdom og mishandling. Man oppdaget at i stedet for å bearbeide og på den måten få integrert opplevelsene i personligheten, tilpasset familiemedlemmene seg til fenomenet. Medlemmene av familiesystemet ble kalt for med-avhengige.

Tilpasningsprosessen som finner sted er særlig ødeleggende for barn og deres personlighetsutvikling, i følge Hellsten. Når Flodhesten, som symboliserer problemet, flytter inn i stua lister familien seg rundt av redsel for å uroe dyret. Flodhesten finnes ikke og kan derfor *ikke snakkes om*. Barn er lojale mot foreldrene og trekkes med inn i hemmeligholdelsen. Man kan heller ikke være redd for noe som ikke finnes! I en familie med en Flodhest i stua *tillates ikke følelser*. Barnets følelser som redsel, sinne, ensomhet, behovet

for trygghet, for å bli forstått, få oppmerksomhet, bli satt pris på og behovet for nærhet må stort sett ignoreres. Barnet kan føres inn i et emosjonelt kaos (Hellsten 2009). Det meste av energi i familien går med til foreldrenes følelsesmessige overlevelse. Signalet barnet får er klart: Dine følelser er ikke viktige! Du er ikke viktig! For at en følelse eller et behov skal kunne finnes i barnet, må foreldrene gi rom for det (Miller 1999).

Et barn som utsettes for psykisk vold fra foreldre lever også med en type Flodhest i stua. Som vi skal se seinere i oppgaven trer faktorene *ikke snakke om* og at *følelser ikke tillates* tydelig fram i informantenes beskrivelser av hjem der barn blir utsatt for psykisk vold. Foreldre som kjemper for livet med en Flodhest, kan vanskelig se barnets følelser eller behov. Mangelen på omsorg, oppmerksomhet og beskyttelse kan på sikt gi barnet en følelse av å være usynlig. Barnet står i fare for å bli fremmed overfor sitt eget selv og overfor andre (Hellsten 2009). Når foreldre ikke klarer å beskytte barnet mot Flodhesten står barnet også i fare for å miste tilliten til foreldrene (Hellsten 2009).

Å ha en Flodhest i stuen kan bety en neglisjering og avvising av barnets følelser. I neste kapittel skal vi se at manglende positiv respons fra omsorgspersonene kan utløse en skamreaksjon i barnet. På sikt kan barnet stå i fare for å utvikle forstyrrelser i selvet (Skårderud 2002). Den dypeste skammen vil vokse fram når barnet viser seg selv og prøver å gi sin kjærlighet, men blir avvist av foreldre som ikke ser det ("ibid.").

2.8 Skamteori

De siste to, tre tiårene har skampsykologien vokst fram og fått større plass innen psykologifaget. Fra å ha et begrenset omfang og betydning er skammen i dag forstått som en av de mest sentrale følelsene (Skårderud 2002). I følge Skårderud er skammen en sentral affekt under utviklingen av selvfølelsen og er på den måten relevant i forhold til temaet i oppgaven.

I boka *Skam* hevder han at det finnes en god og en dårlig skam (Skårderud 2002). Den gode skammen er den som hjelper oss til å holde oss innenfor de sosiale normene i det samfunnet vi lever i. Hvis vi gjør noe galt, får vi dårlig samvittighet. Vi føler skyld og skammer oss, noe som kanskje i neste omgang stanser oss fra å gjenta den sosialt uakseptable handlingen.

Den dårlige skammen er en affekt som tyder på at det har oppstått en forstyrrelse i selvfølelsen. Mennesker er sårbare for krenkelser, det gjelder i særdeleshet barn. Hvis vi ikke får respons, kan det oppstå en skamreaksjon. Vi trekker oss tilbake, inn i oss selv for å beskytte selvet (Skårderud 2002). Et laboratorieeksperiment viste det som senere ble beskrevet av Skårderud som en tidlig skamreaksjon. To til tre måneders gamle babyer ble plassert vis a vis mors ansikt. Mor skulle opprette øyekontakt, pludre og snakke vanlig med barnet. På filmopptakene så man en gjensidig hengiven interaksjon mellom de to. Etter noen minutter går mor ut av rommet.

Når mor kommer tilbake, skal hun opprette øyekontakt på nytt, men denne gangen skal ansiktet være uten mimikk. Barna oppdaget fort at deres forsøk på å få respons fra mor, mislyktes. En tydelig reaksjon hos barna viste seg ved at noen begynte å skrike, mens andre sank sammen i kroppen. De snudde hodet ned, til siden og trakk blikket vekk fra mors ansikt. Skårderud bruker metaforen ”det tapte ansikt” om reaksjonen som oppstod og beskriver det som en primitiv skamreaksjon (”ibid.”).

Skammen er en affekt som springer ut av ”det tapte ansikt”, at man ikke får respons. Skårderud hevder at uten gjensvar skjer en primitiv slutning i barnet som fører til at barnet vender blikket innover; jeg fortjener ikke å bli svart og elsket (”ibid.”). Det er opplevelsen av egen uverdighet, ønske om ikke å bli sett. Skjer dette ofte og tidlig i livet kan barnet få en dårlig jeg-utvikling. På den måten kan skamfølelsen begrense selvfølelsen og hemme samspillet med andre mennesker (”Ibid.”).

Slik jeg tolker forsøket kan et barn som erfarer å bli ydmyket, trakassert eller krenket av omsorgsgiveren trekke seg inn i seg selv for å beskytte selvet. Det kan føre til at barnet kan bli bundet til skammen på en slik måte at selvfølelsen tar skade.

Sterk skam rammer hele selvet når det er stor avstand mellom den barnet ønsker å være og hvordan barnet føler at omsorgsgiveren ser det (Skårderud 2002). Blir barnet utsatt for psykisk vold, vil den avstanden sannsynligvis være stor. Men, på tross av det, kan barn utvikle seg bra. Det forteller resiliensforskningen om i neste kapittel.

2.9 Teorier om resiliens

Begrepet resiliens omhandler et komplekst samspill mellom ytre hendelser og et barns motstandskraft mot å utvikle psykiske problemer på tross av kriser og belastninger. Perspektivet er dreid fra en elendighetsbeskrivelse og over til barns mestring. Resiliens består av en kort- eller langvarig utviklingsprosess som gjenoppretter, opprettholder og som overraskende nok også kan forbedre en psykologisk fungering (Borge Helmen 2003). Mitt anliggende i undersøkelsen er å finne ut hva informantene mener skal til for å skape en prosess mot en bedre psykologisk fungering for barn som har vært utsatt for psykisk vold.

Flere langvarige oppfølgingsstudier av resiliens hos barn foreligger. Her vil jeg vise til den kjente Kuaai-undersøkelsen på Hawaii av Smith og Werner ("ibid."). Undersøkelsen har et stort utvalg, går over lang tid og barna har blitt fulgt opp med jevne mellomrom. Poenget var å beskrive risikobarn som mot alle odds hadde klart seg. I undersøkelsen var ett av tre barn utsatt for risiko som for eksempel helseproblemer, fattigdom, foreldre med lav utdanning, liten familiestabilitet, alkoholmisbruk, vold og omsorgssvikt. Det gledelige og overraskende resultatet viste at etter 40 år var en tredjedel i den vanskeligstilte gruppen av barn svært velfungerende og veltilpasset.

Det var spesielt tre, fire faktorer som skilte de resiliente barna fra de andre i risikogruppen. De hadde normal intelligens, de var sjarmerende og tiltrakk seg av den grunn positiv oppmerksomhet. Videre knyttet de følelsesmessige bånd både i og utenfor kjernefamilien. De deltok på sosiale arenaer; på skolen, i kirker og i ungdomsgrupper. Funnene i undersøkelsen viste at faktorer som å få til noe, oppnå ros og oppmuntring gjennom sosial kontakt og aktivitet, samt gode relasjoner, fremmer en resilient utvikling. Foreløpig konklusjon er at det miljøet barnet erfarer er et resultat av både barnets gener og av ytre faktorer (Borgen Helmen 2003).

Hensikten med resiliensforskning er, i følge Helmen Borgen, å identifisere og å redusere antall risikofaktorer fra barns liv. Det i seg selv er imidlertid ikke tilstrekkelig, hevder hun. Barn vil alltid utsettes for belastninger. Like viktig som å fjerne risikofaktorer blir det å opparbeide barnets motstandskraft og evnen til å håndtere stress for å forhindre at barn pådrar seg permanente problemer ("ibid."). Generelt fremheves det at det er langt farligere å bli utsatt for kronisk risiko, som ved for eksempel en oppvekst med psykisk vold, enn om et barn

blir utsatt for store doser med akutt risiko (Goodyer 2001). Sett i sammenheng med målgruppa i undersøkelsen, barn som vokser opp med psykisk vold, er det alvorlig.

3 Metode

I de to foregående kapitlene har jeg blant annet presentert undersøkelsens tema og forskningsspørsmål, samt redegjort for utdrag av teori jeg mener er relevant i forhold til undersøkelsen. I dette kapitlet vil jeg skrive om prosessen og metoden jeg har brukt for å finne svar på forskningsspørsmålene. Spørsmålene jeg ønsker å finne svar på er hvordan psykisk vold i nær relasjon kan påvirke et barns følelse av egenverd. I tillegg vil jeg undersøke hva som kan bidra til en positiv utvikling for barn som har erfart psykisk vold i nær relasjon i barndommen.

Kapitlet starter med en kort presentasjon av trekk ved fenomenologisk filosofi og forståelse. Etter det vil jeg redegjøre for enkelte trekk ved det vitenskapsteoretiske perspektivet som har vært en inspirasjonskilde i arbeidet med undersøkelsen. Dette perspektivet vil videre påvirke den metodologien jeg kommer til å bruke. Jeg har valgt en kvalitativ metode hvor en forstår de frambrakte data som sosialt, kontekstuel og subjektivt konstruerte ”sannheter”. Det betyr at forskjellige faktorer kan påvirke prosessen og de data som utvikles i intervju samtalen. Av den grunn ønsker jeg å synliggjøre prosessen ved å gjøre rede for metode, for gjennomføringen av undersøkelsen og skrive litt om analysemetoden. Til slutt i kapitlet vil jeg komme inn på forskningsetiske retningslinjer, samt si litt om undersøkelsenes troverdighet, bekreftbarhet og overførbarhet.

3.1 Kort om fenomenologisk filosofi og forståelse

Fenomenologisk filosofi ble grunnlagt av Edmund Husserl rundt ca 1900 og seinere utviklet videre av Martin Heidegger (Kvale og Brinkmann 2009). På den tiden var den fenomenologiske filosofien opptatt av å beskrive de ulike aspektene ved den menneskelige livsverdenen slik den viser seg for og erfares av folk (”ibid.”). For meg som ønsker å besvare forskningsspørsmålene gjennom informantenes subjektive opplevelser, erfaringer og tanker, var fenomenologien av den grunn en naturlig tilnærming.

Etter hvert ble også det kroppslige aspektet brakt med inn i fenomenologisk filosofi av Merleau-Ponty og Sartre (”ibid.”). ”En fenomenologisk forståelse handler altså om essensen av menneskelige erfaringer og kroppsliggjøring av det erfarte liv i et subjekt perspektiv (Kirkengen 2005).” Anne Luise Kirkengen har med sin forskning vist hvordan menneskelige

erfaringer, som for eksempel psykisk vold, kan bli kroppsliggjort i form av hjertekarlidelse, utvikling av kreft, diabetes med mer (Kirkengen 2009).

3.2 Epistemologisk vitenskapssyn og kvalitativ metode

For å finne svar på forskningsspørsmålene vil jeg som nevnt foreta en empirisk kvalitativ undersøkelse. Målet her er å få fram egenskaper og kvaliteter ved fenomenet psykisk vold i nære relasjoner. Valg av metode falt av den grunn naturlig siden kvalitativ forskning fokuserer på menneskers livsverden. Den kvalitative forskningen er en måte å arbeide på hvor innsamling av data går over tid og hvor nye data kommer til etter hvert. Arbeidsmåten ble foretrukket siden den gir rom for personlige valg og improvisasjon, samt mulighet til refleksjon og ny forståelse underveis. Steinar Kvale kaller denne måten å arbeide på for en ”reise” (Kvale og Brinkmann 2009). For å demonstrere forskjellen på kvalitativ og kvantitativ forskning bruker han metaforen om gruvearbeideren som graver og leter etter en bestemt ”klump” som er upåvirket av gruvearbeideren. Metaforen om den reisende og gruvearbeideren kan demonstrere to ulike epistemologiske¹¹ vitenskapssyn. Gruvearbeideren kan plasseres i en vitenskapelig tradisjon der en leter etter en objektiv og konkret sannhet. I det andre epistemologiske utgangspunktet som denne undersøkelsen bygger på, forstår en forskningsprosessen som en ”reise” der intervju og analyse er faser i en konstruksjon av kunnskap. Den kvalitative metoden kan av den grunn settes i sammenheng med et fenomenologisk vitenskapssyn (”ibid.”).

Jeg valgte en kvalitativ, og ikke en kvantitativ forskningsmetode, fordi en kvantitativ metode ikke på samme måte kunne ha fanget opp nyanser og kompleksitet ved temaet som skal undersøkes. En kvantitativ spørreundersøkelse kunne gitt andre interessante svar, men ikke like godt fått fram det jeg ønsker av dybde og det relasjonelle i forståelsen av temaet. Formålet med undersøkelsen gjør at et kvalitativt samtaleintervju er bedre egnet enn et kvantitativt spørreskjema, slik jeg ser det.

Når jeg seinere skal analysere funnene, vil metoden være inspirert av det Kvale benevner som en fenomenologisk basert meningsfortetting (”ibid.”). En analyseprosess henspeiler seg på

¹¹ **Epistemologi** er læren om grunnlaget for all viten, og er den delen av filosofien som omhandler forskjellige slag kunnskap om verden og troverdigheten av denne kunnskapen (Langdridge 2006).

arbeidet med å utvikle en forståelse av de innsamlede data (Thagaard 2006).

Meningsfortetting kan være et godt redskap for å analysere fenomener som er studert med en fenomenologisk tilnærming ("ibid.").

3.3 Kvalitativt forskningsintervju

I kvalitative undersøkelser benytter en gjerne observasjoner eller intervju for å samle inn data. Intervjuundersøkelser er en velegnet metode når en skal få informasjon om hvordan informantene opplever, erfarer og forstår seg selv og omgivelsene (Thagaard 2006). Temaet psykisk vold i nær relasjon tilsier at observasjon ikke er aktuelt. Av den grunn har jeg valgt et kvalitativt forskningsintervju.

Forskerens epistemologiske syn på kunnskap vil påvirke synet på forskningsintervjuet og på måten det gjennomføres (Kvale og Brinkmann 2009). Et kvalitativt forskningsintervju kan være åpent der informantene kan fortelle fritt uten at intervjueren leder an med planlagte spørsmål. Et annet alternativ er at intervjuet har en strukturert form der spørsmålene er fastlagt i forkant. Jeg synes en mellomting, det semistrukturerte eller halvstrukturerte intervjuet, var mest hensiktsmessig i dette tilfellet. Her skulle spørsmålene og samtalen avgrenses mot undersøkelsesens spesielle tema. I tillegg ønsket jeg et intervju som kunne fremkalle dype, detaljrike og subjektive fortellinger fra informantene. Intervjuguide¹² ble utarbeidet med tanke på dette. I intervjuet snakker hver informant for seg, noe som er et kjennetegn ved en fenomenologisk tilnærming og det kvalitative forskningsintervjuet som metode ("ibid.").

Nedenfor vil jeg beskrive forberedelsene til og gjennomføringen av intervjuene. Videre vil jeg fortelle om analyseprosessen og komme med noen betraktninger omkring forskerrollen og farer forbundet med forforståelse og synet på kunnskap som fremkommer i relasjon mellom forsker og informant. Betraktninger omkring forskningsetiske retningslinjer, samt undersøkelses troverdighet, blir tatt opp mot slutten av kapittelet.

¹² Vedlegg 1.

3.4 Undersøkelsen

Rekruttering og valg av informanter

Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste gav ikke tillatelse til å intervju mennesker som hadde vært utsatt for psykisk vold i barndommen. Av den grunn valgte jeg å intervju familieterapeuter og psykologer som også, etter min mening, kunne gi relevante data i forhold til forskningsspørsmålene. Et annet ønsket kriterium var at informantene skulle ha arbeidet klinisk både med barn, ungdom og voksne mennesker som hadde opplevd psykisk vold i nær relasjon i barndommen. Å få fram forskjellige aldersperspektiv viste seg å være et interessant aspekt under analysen i forbindelse med det siste forskningsspørsmålet. For å sikre at informantene hadde lang erfaring og relevant kunnskap om temaet, ønsket jeg informanter med mer enn ti års praksis.

Gjennom arbeidet på krisesenteret var jeg kjent i det terapeutiske miljøet i byen. Av den grunn bød det ikke på problem å finne informanter som i kraft av sin utdanning og praksis hadde erfaring og relevant kunnskap. Den første kontakten med informantene foregikk på telefon. Jeg orienterte om prosjektet og ba om tillatelse til å sende et informasjonsskriv¹³ om undersøkelsen. Avtalen var at jeg skulle ringe opp igjen etter en ukes tid. Ved neste henvendelse svarte alle de fem jeg hadde spurt, ja på invitasjonen om å delta.

Utvalget av informanter

Et kvalitativt utvalg baseres på informanter som har egenskaper eller kvalifikasjoner som er strategiske i forhold til forskningsspørsmålet (Thagaard 2006). Da alt var klart til å starte intervjuene, hadde jeg avtale med to familieterapeuter, to psykologer og en konsulent som arbeidet med gruppeterapi for voksne. Alle de fem informantene hadde over ti års praksiserfaring knyttet til temaet i undersøkelsen, to av dem langt mer. Utover grunnutdanningen hadde tre av informantene ulike relevante videreutdanninger innen terapi og psykologi. Med lang arbeidserfaring og god utdanning er sannsynligheten stor for at informantene hadde ervervet kvalifikasjoner som var viktig i forhold til forskningsspørsmålene ("ibid."). Den siste informanten som skulle intervjues, en familieterapeut, meldte avbud på grunn av sykdom rett før intervjuet. Da de fire første informantene hadde bidratt med svært utfyllende og detaljrike intervjuer, anså jeg mengden av materiale som tilstrekkelig sett i forhold til omfanget på undersøkelsen. Utvalget kan nok

¹³ Vedlegg 2.

ikke sies å ha nådd et metningspunkt. Med det menes at flere informanter sannsynligvis kunne ha gitt ytterligere informasjon. I forhold til å trekke konklusjoner er fire informanter lite, noe jeg vil komme tilbake til seinere i oppgaven.

At utvalget av informanter er representert ved ulike yrkesgrupper vil ikke bli fokusert på i drøftingsdelen. Heller ikke det faktum at to av informantene er kvinner og to av dem menn, vil bli noe eksplisitt tema. Det var like fullt naturlig at begge kjønn var med i utvalget. Generelt er det ønskelig innenfor en fenomenologisk tilnærming at informantene er ulike med hensyn til kjønn, alder med mer (Landridge 2006). Ønsket om lang praksis tilsier at informantene ikke var helt unge. Alderspredningen må likefullt sies å være ganske stor da spennet i alder på informantene var fra 38 til 67 år.

Rollen som intervjuer

I møte med voldsutsatte kvinner og barn på krisesenteret har jeg fått høre mange sterke historier om vold i nære relasjoner. Historiene er en del av min bakgrunn og vil prege meg i møte med informantene. Det kan få betydning for de framkomne data siden kunnskapen som utvikles i et kvalitativt forskningsintervju forstås som konstruert og utviklet i den relasjonelle prosessen mellom intervjuer og informant. Det betyr at jeg som leder av undersøkelsen ikke er nøytral og uten påvirkning. Med min bakgrunn kan en felle være å innta en holdning der jeg som forsker vet svaret på forhånd slik at det empiriske materialet ikke gir rom for overraskelser. Mistolkninger kan oppstå hvis jeg forstår for raskt fordi jeg tar noe for gitt. Ved siden av trosoppfatninger, språk og begreper, er personlige erfaringer et område vi har særlig lett for å danne oss forforståelse på (Gilje og Grimen 1993).

Faren for at mine forforståelser skal stå i veien for forskningen kan minskes noe ved å være bevisst på forholdet og ved å lytte aktivt til det informantene sier. Gjennom den kvalitative undersøkelsen ønsker jeg å møte de innsamlede data på en slik måte at jeg har mulighet til å analysere fram andre forståelser enn de jeg er kjent med fra før.

På den andre siden kan mitt personlige engasjement, min innsikt og kunnskap om temaet også være en positiv drivkraft i samtalene med informantene. Kunnskapen om temaet gjør meg trygg i intervjurollen og gjør at jeg kan følge opp og utvide informantens beskrivelse med relevante oppfølgingsspørsmål.

Intervjuguide

Intervjuguiden ble utarbeidet som et semistrukturert intervju på bakgrunn av forskningsspørsmålene. Guiden var ikke tenkt å følges kronologisk fra start til slutt, men ment som et hjelpemiddel for å sikre at ikke noe ble glemt. Jeg ønsket at informantene skulle fortelle mest mulig fritt omkring spørsmålene etter hvert som det falt naturlig i samtalen.

Intervju

I tråd med forskrift om meldeplikt for alle forsknings- og studentprosjekt ble undersøkelsen meldt til Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste.¹⁴ Etter klarsignalet avtalte jeg tidspunkt for intervju med informantene. Jeg avsatte tid til ett intervju i uka slik at jeg kunne lytte til og transkribere intervjuet før neste skulle gjennomføres. For å legge forholdene best mulig til rette for informantene, foretok jeg intervjuene etter deres ønske, på informantenes arbeidsplasser. Intervjuene skulle vare maksimalt én og en halv time, noe informantene var informert om på forhånd.

For å høste erfaring med intervjuguiden og det å intervjuer, valgte jeg å gjennomføre et pilotintervju. Som informant fikk jeg med en erfaren familieterapeut med lang klinisk praksis fra et familiekontor. For å sikre et best mulig læringsutbytte hadde jeg i tillegg med to medstudenter som tilhørere. Deres oppgave var å gi tilbakemelding i etterkant av intervjuet. Interessen var spesielt rettet mot meg som intervjuer og om spørsmålene fungerte etter intensjonene.

Pilotintervjuet gav nyttige erfaringer med hensyn til antall spørsmål. Fokuset på å få med alle de ”gode” spørsmålene førte til at jeg ledet mer enn informantens fortelling. Jeg tror det virket lukkende på samtalen, samt at det gikk på bekostning av dybden i svarene. Medstudentene hadde ikke helt samme oppfatning, men den intervjuede opplevde at vi hadde dårlig tid mot slutten av intervjuet.

På bakgrunn av erfaringene med prøveintervjuet valgte jeg å redusere antall spørsmål i intervjuguiden. Jeg stod tilbake med få veiledende spørsmål og var mer innstilt på å få fram informantens fortellinger enn å komme fram med mine spørsmål. Det gav meg mer ro til å lytte aktivt. Å lytte er sentralt i den fenomenologiske tilnærmingen til intervju. Det medfører

¹⁴ Vedlegg 3.

en tolkende lytting til mangfoldet av betydningene som ligger gjemt i informantens uttalelser (Kvale og Brinkmann 2009). En annen positiv erfaring var at jeg nå fikk mer tid til å komme med oppfølgingsspørsmål, noe som er i tråd med tanken om et semistrukturert intervju ("ibid."). I tillegg kunne jeg følge opp "tråder" som ikke var planlagt på forhånd, men som underveis ble oppfattet som relevante. En del lyder, pauser, smil eller andre spesielle kroppsuttrykk ble notert underveis mens intervjuet pågikk.

Et viktig prinsipp i fenomenologisk intervju er å ha fokus på informantenes livsverden og slik åpne for deres erfaringer og beskrivelser (Kvale og Brinkmann 2009). For å skape en trygg ramme brukte jeg noe tid til innledende presentasjon og småprat om formål og gjennomføring. I følge Thagaard kan ikke betydningen av å få til en god og tillitsfull tone mellom intervjuer og informant overvurderes (Thagaard, 2006). Kunnskapen som kommer ut av et forskningsintervju er på den måten avhengig av den sosiale relasjonen intervjueren klarer å skape (Kvale og Brinkmann 2009).

Etter innledende samtale startet jeg med å spørre om informantene ønsket å fortelle en historie de husket spesielt godt i tilknytning til temaet. Det var en god innfallsport til å få informantene i gang med å fortelle. Min oppgave det meste av tiden bestod videre i å lytte og tilkjenne min interesse med nikk og små bekreftelser i form av enkelte ord. Jeg brukte oppfølgingsspørsmål som "kan du si mer om ...?" eller "hva mener du med...?". Spørsmålene ble brukt til å føre informantene dypere inn i temaene eller til å stille oppklarende spørsmål. Jeg ønsket å forsikre meg om at jeg hadde fått tak i informantens mening og forståelse. Resultatet ble svært detaljrike og dype fortellinger. Informantene som hadde faglig tyngde var trygge på seg selv og fremstod som kunnskapsrike. Selv tror jeg at jeg gjennom en bevisst holdning, klarte å stille meg forholdsvis åpen og spørrende. Jeg tror det fikk informantene til å føle seg trygge og komfortable med situasjonen. I etterkant av intervjuet gav alle informantene uttrykk for at samtalen hadde vært givende og interessant for dem også. Jeg var imidlertid klar på at det var meg som fikk hjelp av informantene og ikke motsatt.

Etter samtykke fra informantene ble alle intervjuene, bortsett fra pilotintervjuet som ikke er tatt med videre i selve undersøkelsen, tatt opp på minidisk og transkribert. Forskningsintervjuene med informantene utgjør undersøkelsens datamateriale.

3.5 Fra intervju til tekst

I følge Kvale er transkripsjonene svekkede, dekontekstuelle gjengivelser av direkte intervjusamtaler (Kvale 1997). Han maner derfor til en viss varsomhet ved bruk av teksten. Å gjøre tale om til tekst krever vurderinger og beslutninger underveis. På den måten er transkriberingen begynnelsen på analysen.

For å få nærhet til materialet transkriberte jeg intervjuene selv. Undersøkelsen bestod av fire intervju med til sammen ca. seks timers varighet. Prosessen med transkriberingen var spennende og interessant på den måten at jeg kom godt inn i informantenes forståelse av temaet. I tillegg fikk jeg mulighet til å høre på egen spørsmålsstilling og til å reflektere over om spørsmålene fungerte etter intensjonen. Erfaringene tok jeg med videre til neste intervju. Informantenes uttalelser ble transkribert ord for ord så godt det lot seg gjøre. Opptaket av intervjuet ble hørt flere ganger før og etter transkripsjonen for å se om det kunne utdype forståelsen.

3.6 Fra tekst til analyse

I analysen skal jeg undersøke de fremkomne data i forhold til forskningsspørsmålene. Å analysere handler om å se på materialet både ut fra detalj og fra helhet og å lete gjentatte ganger etter lag av mening i materialet som kan gi svar på forskningsspørsmålene. Jeg har brukt en framgangsmåte i analysen som er inspirert av en empirisk fenomenologisk metode som av Kvale og Brinkmann blir kalt meningsfortetting. Det sentrale her er å undersøke tekstens betydningsinnhold. Metoden omfatter fem trinn (Kvale og Brinkmann 2009):

1. Lese intervjuet for å få en følelse av helheten.
2. Finne meningsenheter slik de kommer til uttrykk hos informantene
3. Beskrive temaet i meningsenheten på en tydelig måte.
4. Meningsenheten undersøkes i lys av forskningsspørsmålet.
5. De viktigste emnene i intervjuene blir bundet sammen i et deskriptivt utsagn.

Jeg startet med å gjennomgå materialet, det vil si lytte til opptaket og lese de transkriberte intervjuene. På det første stadiet prøvde jeg så langt det var mulig å legge til side min forforståelse. I fenomenologisk analysearbeid blir prosessen kalt ”bracketing” (Langdridge

2006: 272). Målet var å se på materialet med friske øyne og fra forskjellige vinkler. På den måten kunne jeg oppdage fenomenets hovedessens og være åpen for hvilke tema som kom fram uten å systematisere materialet for mye. Etter hvert utkrystalliserte fem tema seg som naturlige meningsenheter i forhold til forskningsspørsmålene. Temaene ble kalt:

- Om å miste seg selv
- Om en tapt barndom
- Om ofrene som skammer seg
- Om å føle skyld
- Om en ny sti

Etter ny lytting og gjennomlesning skilte jeg ut et siste tema som handlet om makt. Informantene beskrev makt som en forutsetning for vold, og dermed ble makt viktig. Det ble føyd til som et eget tema under overskriften ”om å leve med et lokk over hodet”. Overskriften er et sitat fra en av informantene.

Informantenes fortellinger var nå systematisert under seks overskrifter. For å få tak i informantenes svar som jeg anså som viktige i forhold til å besvare forskningsspørsmålene, ble meningsenhetene uttrykt i en kort og fortettet form og satt sammen med beslektet stoff fra andre informanter. Et poeng var å skille vekk overflødig stoff som ikke belyste forskningsspørsmålene (Kvale 1997). Selv om jeg var innstilt på å finne ut hva innholdet betydde for den jeg hadde intervjuet, var det en utfordring å være tro mot informantenes opprinnelige fortelling. Av den grunn forsøkte jeg å holde meg tett opp til essensen i det de hadde sagt. Målet var å få tak i betydningen og beskrive de generelle trekkene av fenomenet som var undersøkt (”ibid.”).

3.6.1 Drøfting og framstilling av resultat

Jeg har valgt å framstille resultatene sammen med drøftingen i kapittel 4. Denne løsningen er valgt fordi det muligens kan føre til noe mindre repetisjon av data og teori og slik gjøre framstillingen mer leservennlig. Framgangsmåten betyr at jeg inkluderer en forholdsvis stor mengde teori i selve analysekapittelet og at teorikapittelet blir tilsvarende redusert.

Framstillingen starter ofte med en presentasjon av informantenes synspunkter og meninger gjennom min formidling. Formidlingen er forsøkt utført mest mulig fri fra fortolkning fra min

side, noe som er et poeng i en empirisk fenomenologisk analyse (Thagaard 2006). Jeg vil også benytte direkte sitat for å holde meg så tett som mulig inntil informantenes beskrivelser. Neste skritt er å føye til min fortolkning av noen av informantens uttalelser. På bakgrunn av mine kunnskaper og erfaringer forsøker jeg nå å fortolke informantens uttalelser inn i en bredere forståelsesramme. Til sist føyer jeg til et teoretisk kunnskapsperspektiv til de to foregående fortolkningsperspektivene. På den måten er det mulig å presisere og berike fortolkningene ytterligere (Kvale og Brinkmann 2009). I lys av disse tre perspektivene vil enkelte funn bli drøftet.

3.7 Etiske betraktninger

Informert samtykke

Forskningsetikk handler om retningslinjer for hva vi kan gjøre og ikke gjøre i et forskningsarbeid. Alle deler av undersøkelsen bør gjøres til gjenstand for etiske betraktninger. I den sammenheng er informantenes krav på informert samtykke viktig. Det betyr at informasjonen om forskningsprosjektet må være tilstrekkelig, deltakerne må rekrutteres uten noen form for press, og informantene må være informert om at han/hun kan trekke seg fra prosjektet på et hvert tidspunkt uten krav om å oppgi grunn.

Konfidensialitet og anonymitet

I tillegg til informert samtykke er konfidensialitet og anonymitet de to viktigste etiske kriteriene i et forskningsarbeid (Langdridge 2006). Det betyr at deltakerne og all informasjon blir anonymisert og behandlet konfidensielt. For å ivareta prinsippet har jeg ikke på noe tidspunkt benyttet reelle navn i undersøkelsen. I drøftingsdelen omtales eksempler fra klinisk praksis. For å anonymisere historiene kan faktorer som for eksempel kjønn og sted være forandret uten at det berører poenget i fortellingen.

Et annet viktig aspekt er at informasjonen har blitt bearbeidet på en slik måte at informantene ikke har blitt tillagt meninger vedkommende ikke har. Det innebærer at informanten må kunne kjenne seg igjen i egne utsagn. Ved flere anledninger stilte jeg flere oppklarende spørsmål underveis i intervjuet for å forsikre meg om at jeg hadde forstått informanten rett. En enda bedre sikring hadde vært at informantene hadde fått lese materialet i etterkant, noe jeg ikke fant anledning til. Ved å bruke en beskrivende måte i framstillingen av informantenes

utsagn og ved å gjengi sitat, håper jeg at deres perspektiv og forståelse er ivaretatt på en god måte. Når jeg legger fram min forståelse, mener jeg det vil gå fram av teksten.

Det er deltakerne som ”eier” informasjonen. Den kan derfor ikke gis videre uten at deltakeren har gitt tillatelse til det. Opptaket av intervjuene vil bli forsvarlig oppbevart og slettet etter bruk, noe informantene fikk opplysning om.

Som leder av undersøkelsen har jeg plikt til å ta hensyn til og vise respekt for informantenes grenser og integritet (Thagaard 2006). Siden mine informanter ikke blir intervjuet om selvopplevde ting, men er profesjonelle terapeuter, antar jeg at belastningene ikke skal bli større enn at intervjuene kan forsvares i henhold til retningslinjene (Langdrigde 2006).

Til sist vil jeg understreke min taushetsplikt og informantens innsynsrett i dokumenter som vedkommer den enkelte. Videre vil jeg presisere at jeg vil følge gjeldende regler og lover for oppbevaring av data og på alle vis prøve å minimalisere utilsiktede feil. Målet er at jeg gjennom prosessen kan stille meg åpen og spørrende slik at resultatet av undersøkelsen blir mest mulig uavhengig av min forforståelse.

3.8 Undersøkelsens troverdighet, bekreftbarhet og overførbarhet

Troverdighet

I metodelitteraturen blir ulike begrep brukt om prosessen for å sikre undersøkelsens troverdighetsverdi. I kvantitativ forskning blir gjerne begrepene validitet, realibilitet og generalisering brukt. Jeg har valgt å følge Thagaard som benytter mer dagligdagse begrep som troverdighet, bekreftbarhet og overførbarhet når jeg skal vurdere om undersøkelsen er utført på en tillitsvekkende måte (Thagaard 2006).

Troverdighet kan blant annet dreie seg om kvaliteten på alle ledd i forskerprosessen (Kvale 1997). I følge Kvale bør vurderingen av undersøkelsens troverdighet og gyldighet pågå under hele forskningsprosessen. En måte å oppnå troverdighet på er ved å beskrive undersøkelsesprosessen. I metodekapittelet har jeg sagt litt om hvordan min forforståelse kan ha virket inn på rollen som intervjuer. Jeg har også redegjort for hvordan informantgruppen er blitt rekruttert og sammensatt, samt beskrevet metoden for datainnsamlingen. Målet har vært å gi innsyn i arbeidsprosessen og de valgene jeg har tatt i forbindelse med analysen.

Måten en stiller spørsmål på kan også få betydning for troverdigheten (Kvale og Brinkmann 2009). I pilotintervjuet erfarte jeg at et for stort antall spørsmål virket ledende og lukkende på samtalen. Erfaringen førte til at jeg i de neste intervjuene hadde færre spørsmål og la vekt på å stille mer åpne spørsmål. Etter min oppfatning førte det til at informantene fikk større mulighet til å fortelle sin egen historie. Mindre føring fra min side og bruk av avklarende spørsmål for å sikre at jeg hadde oppfattet informanten riktig, kan forhåpentligvis ha ført til mindre påvirkning og slik sett en større troverdighet på undersøkelsens data.

I følge Thagaard kan forskerens posisjonering i forhold til informantene påvirke de framkomne resultatene og slik ha betydning for troverdigheten. En over-under-relasjon gir andre grunnlag for utvikling av data enn en mer likeverdig relasjon (Thagaard 2006). I møte med informantene var det viktig at jeg reflekterte over maktspektet i intervjusituasjonen. Som intervjuer hadde jeg anledning til å stille spørsmål, bringe inn ulike tema, foreta utvelgelser og betoning av enkelte ting framfor andre. Det er en posisjon som kan innebære makt. I dette tilfellet var intervjusamtalen mellom meg som student og profesjonelle fagfolk med lang praksis og utdanning. At samtalen i tillegg dreide seg om informantenes fagfelt tror jeg førte til at maktespektet ikke ble et problematisk moment i denne sammenhengen.

For å ivareta størst mulig grad av troverdighet under transkriberingen hadde jeg investert i ny lydopptaker med høy gjengivelseskvalitet. Jeg skrev ned ord for ord det informantene hadde sagt så langt det lot seg gjøre. Under analysen prøvde jeg å være tro mot informantene ved å holde en beskrivende stil og ved å skille deres utsagn fra min tolkning og forståelse.

For å sikre troverdigheten er det viktig at beskrivelsene og hendelsene som gjengis faktisk har skjedd. På samme måte må sitatene ha blitt uttalt. Opptak på minidisk og transkribering av intervjuet i løpet av de første dagene etter intervjuet, samt litt notatskriving under intervjuene, mener jeg var med på ivareta troverdigheten til en viss grad.

Bekreftbarhet

I følge Thagaard er bekreftbarhet knyttet til tolkningen av resultatene. Det handler om at jeg som undersøkelsesleder forholder meg kritisk til egne tolkninger, og at resultatene kan bekreftes av annen forskning (Thagaard 2006). I den forbindelse har jeg fått hjelp av

fagpersoner med relevant kunnskap og yrkespraksis. De har bidratt til at andre og utvidede forståelser og synspunkter omkring temaet kom fram.

Jeg har også redegjort for at yrket mitt på krisesenteret har gitt meg både en forforståelse og innsikt i temaet. Det kan påvirke tolkningen som utvikles i relasjon til egen forforståelse og tidligere erfaringer. Faren for å overse moment i informantenes fortellinger vil i mitt tilfelle være til stede. Dette er forsøkt kompensert ved kritisk gjennomgåing av funnene ved å lete etter overraskelser, samt i drøftingene med nevnte fagpersoner.

Overførbarhet

I kvalitativ forskning kan spørsmål om overførbarhet knyttes til om den tolkningen jeg har gjort i undersøkelsen kan være relevant i andre sammenhenger. At informasjonen som fremkommer i en kvalitativ undersøkelse oppfattes som relasjonell og kontekstuell, kan utgjøre en fare for at kunnskapen forstås som lite overførbar til situasjoner utenfor forskningsprosessen. Dalen på sin side argumenterer for at målet med kvalitativ forskning ikke er å overføre og generalisere funnene til en større populasjon, men at fokuset er mer rettet mot mangfold og variasjon (Dalen 2004). Hvis undersøkelsen kan fortelle om sentrale trekk ved fenomenet psykisk vold, kan det likevel argumenteres for at forståelsen kan ha en viss gyldighet også i andre sammenhenger (Thagaard 2006). En slik sammenheng kan for eksempel være at resultatet kan være utgangspunkt for videre forskning.

I kvalitativ forskning kan overførbarhet i tillegg dreie seg om at en benytter seg av et bredt sammensatt informantutvalg med individuelle forskjeller som er relevante for temaet (Dalen 2004). Variasjon i informantgruppen er forsøkt ivaretatt ved at ulike yrkesgrupper og begge kjønn er representert. I tillegg er alderspredningen god, samt at alle har lang praksistid. Av den grunn besitter informantene et stort utvalg av ulike fortellinger, tanker og erfaringer omkring temaet psykisk vold i nær relasjon. Antall informanter i undersøkelsen var kun fire, da en måtte trekke seg på grunn av sykdom. Det er et forholdsvis lite utvalg, noe som må tas med i betraktningen når slutninger skal trekkes.

I dette kapittelet har jeg nå blant annet forsøkt å beskrive undersøkelsesprosessen og analysemetoden som er brukt. I neste kapittel vil jeg presentere resultatene i undersøkelsen sett i forhold til forskningsspørsmålene og drøfte dem i lys av relevant teori.

4 Tolkning og drøfting av funn

Med et kvalitativt fortolkende perspektiv skal jeg i dette kapittelet føre analyse og drøfting fram til en helhetlig forståelse av dataenes meningsinnhold knyttet opp til forskningsspørsmålene. I de fem første del-kapitlene rettes fokuset mot hvordan psykisk vold i nær relasjon i barndommen kan påvirke et barns opplevelse av egenverd. Det siste del-kapittelet handler om hva informantene sier kan bidra til en positiv utvikling for disse barna.

4.1 Om å leve med et lokk over hodet

*Boj ser på Pappa.
Hvorfor er Pappa så stille nå?
Er Pappa sliten? (...)
Alt er så tynt. Hele stua er av glass.
Alt står å svaier. (...)Og Pappa
er stille.
Er Pappa i stua nå?
Hysj, sier Mamma. Enda Boj ikke sier
noe som helst.*

Gro Dahle 2003

Intervjuguiden inneholdt ingen spørsmål om makt og maktforhold eksplisitt. På tross av det gav tre av informantene uttrykk for at maktbegrepet er avgjørende når en skal forstå relasjonsvold og hvordan det kan påvirke barn. Den som utøver psykisk vold bruker bevisst eller ubevisst frykt som middel for å nå målet, fortalte de. En gutt som ble utsatt for psykisk vold beskrev hjemmeforholdene for informant 4 slik:

Det er som å leve med et lokk over hodet. Du er skremt så voldsomt at du tenker at hvis jeg ikke gjør som han sier nå, så vil det gå ille. Man går rundt og er redd for det som skal skje. Det er psykisk terror.

Informant 4:

Mange barn og mødre går rundt i det daglige uten å tenke så veldig på at det ligger et lokk over dem. Et lokk som styrer mye av handlingene, og styrer på en sånn måte at de ikke er klar over at de blir styrt. Hvis du lever med psykisk vold over tid, vil det påvirke en gradvis, en gradvis akseptering. Man lar seg manipulere inn i maktmenneskets verdensbilde. Den som sitter med makta, er den som har bevis for rett og galt.

”Å leve med et lokk over hodet” kan oppfattes som en beskrivelse av å bli holdt nede med makt. Informant 1:”Det å bevisst eller ubevisst skape en evig tilstand av angst er en

manipulering for å ha den totale kontrollen”. Én episode med alvorlig psykisk vold kan være nok til å holde familie i et ”jerngrep”, sa informanten. Det er frykten for at noe kan komme til å skje, som skaper redsel. I ettertid kan et blikk eller en mimikk være nok til at frykten kommer tilbake, i følge informant 4. I begynnelsen av kapittelet ser vi at Boj er i beredskap og prøver å tolke signalene. Er pappa stille, er pappa trøtt? Mor virker også redd for at far skal bli provosert og hysjer på Boj, enda Boj ikke har sagt et ord.

Forutsigbarhet betyr trygghet for barn og blir regnet som en viktig faktor for et godt utviklingsmiljø (Killén 2000). Barn som lever med vold i familien er ofte redde. Å være i beredskap og vente på katastrofe er svært belastende, sa informant 4: ”De er redde for den som utøver makt og vold og det som blir gjort mot dem. De går rundt og er engstelige og har mye stress.” Budskapet er at det vonde kan skje igjen hvis ikke krav innfris, i følge informanten. Så lenge barnet oppfører seg i tråd med kravene, kan volden til en viss grad unngås. Det får barnet til å strekke seg langt, underkaste seg og tilpasse seg den som utøver makta. Tre av informantene beskrev på utfyllende vis forskjellige maktmidler som kan bli brukt for å få kontroll. Det kan blant annet være gjennom å innskrenke vanlig bevegelsesfrihet, neglisjering, trusler, avvísning, manipulering eller ved trakasserende og ydmykende kommentarer.

For å kontrollere gutten, i sitatet foran, truet faren med å drepe guttens hund. Hunden var guttens venn og glede i livet. På den måten ble trusselen et virksomt maktmiddel. Det førte til at gutten ikke kunne være borte fra hjemmet lenge av gangen. På grunn av det mistet han kontakt med kameratene. Ungdommen hadde beskrevet angsten for at truslene skulle bli satt ut i livet slik:

Det er jo redselen for det som er blitt gjort en gang, skal bli gjort igjen. Voksne tror ikke at folk gjør sånn, men som liten kan en oppleve at det gjør de. Folk flest går ikke rundt og er forberedt. Men det er dunket inn i en; det skjer. Det gjør det. Det handler om å være i forkant hele tiden, alltid, bestandig. Noen ganger har jeg tenkt at det må være den tøffeste konsekvensen av psykisk vold, alltid å måtte gå igjennom worst-case (Informant 4).

I de fleste foreldre-barn forhold utfyller voksne og barn hverandre i en komplementær relasjon. Foreldre har mest makt, og barn er for en stor del prisgitt de voksne. Relasjonen kan like fullt være kjærlig, trygg og skape gode utviklingsforhold for barna. Det tyder på at det ikke er makten i seg selv som er ødeleggende, men måten den blir brukt på. I følge Sandemo

er Foucault opptatt av at makt ikke utelukkende er et negativt fenomen, men at makt kan være produktiv og skape mer enn den begrenser (Sandemo 1999). Foreldre som bruker makten til å inspirere, skape forutsigbarhet og sette trygge grenser, kan lære barnet å bli trygg og handle til beste for seg selv og andre. Det kan forstås som produksjon av ny kunnskap og kan således være en form for produktiv makt.

Produktiv makt kan mangle helt eller delvis i en relasjon som inneholder psykisk vold, slik jeg oppfatter informantenes beskrivelser. Farens trusler skremte gutten, ødela relasjonen mellom far og sønn og begrenset guttens sosiale liv. Måten faren skapte angst på for å oppnå kontroll kan sammenfalle med maktmodellen som professor Fredrik Engelstad har presentert (Sundslø 2005). I modellen oppfattes makten som relasjonell, intensjonell og kausal¹⁵. I dette tilfellet var det nær relasjon mellom den som utøvde makt og den som ble utsatt for overgrepene. Videre var det sammenheng mellom årsaken til volden og den virkningen faren ønsket å oppnå. Intensjonen var å holde gutten i arbeid på gården, i følge informant 4. Makten som faren brukte kan på den måten se ut til å gå inn under det som Engelstad kaller det ”sterke” maktbegrepet (Engelstad 1999).

I maktmodellen til Engelstad forstår en relasjoner som komplementære. Gregory Bateson¹⁶ fant to hovedmønstre for interaksjon som han kalte for symmetriske og komplementære relasjoner (Hårtveit og Jensen 2004). Teorien kan gi oss et redskap til å forstå hvordan faren og gutten påvirket hverandre. De har ulike roller og er gjensidig knyttet sammen. Mer trusler fra farens side stimulerer til mer av guttens ulike, men tilpassede atferd som er å underordne seg farens makt. Konsekvensen blir at gutten får angst, noe som også får konsekvenser for hans sosiale liv. Makten som faren bruker kan slik forstås som begrensende. I følge Isdal ødelegger volden kjærligheten mellom mennesker og tar fra dem friheten (Isdal 2002).

Relasjoner, både symmetriske og komplementære, kan endre seg over tid, enten ved å eskalere eller ved å avta. For å opprettholde kontrollen og makten strammet faren grepet mer og mer. Informant 2: ”Den psykiske volden bygger seg kanskje opp over tid. Man tar i bruk

¹⁵ **Kausal** refererer til forholdet mellom årsak og virkning. Forskere med et positivistisk vitenskapssyn bruker begrepet og mener at kausalitet oppdages ved å finne empiriske bevis for konstante forbindelser (Langdridge 2006:89).

¹⁶ Vitenskapsmannen **Gregory Bateson** har bidratt til mye av det teoretiske fundamentet innenfor kommunikasjonsteori og systemiske familierapi (Hårtveit og Jensen 2004).

sterkere og sterkere virkemidler for å kontrollere andre. De milde virkemidlene virker ikke lenger.”

Det stemmer med Foucaults tanker om hvordan kontroll og makt opprettholdes. Så snart noen opponerer mot makthaverne ”kommer silkehansken av og jernneven til syne” (Lundby 2003). Sterkere virkemidler kan, i følge informanten, føre til at gutten etter hvert tar skylden på seg og tror at faren har rett; Hadde han bare kommet hjem tidsnok kunne volden ha vært unngått! Steven Lukes hevder, i følge Repstad, at den høyeste form for makt er å få folk til å tenke slik *du selv vil* (Repstad 2002). Informant 2:” Den som sitter med makta er også den som har bevis for rett og galt.” Når gutten manipuleres til å se verden slik som faren, kan volden bli usynlig både for gutten og for omverdenen. I så fall står gutten i fare for å miste sin posisjon som autonom på grunn av tapet av sine egne tanker og følelser (Hellsten 2009). Eksempelvis minner jeg om Kari i introduksjonen av oppgaven. Hun velger tilsynelatende bort jordbærene selv, men bak valget ligger trusselen om sanksjoner. Mors negative maktspill er i ferd med å ta fra Kari hennes egne tanker og meninger.

Uansett kvaliteten på relasjonen må barn knytte seg til omsorgspersonene for å overleve (Sommerschild et al. 2003). Sett i et tilknytningsperspektiv er det alvorlig at gutten er redd for faren. Med redselen blir guttens tilknytning aktivert. Han søker etter omsorg og trygghet, men den som skal trygge gutten, er den som skaper redselen. Når det skjer, kan gutten utvikle en utrygg tilknytning. Følgene kan bli et dårlig selvbilde og en mistillit til både seg selv og andre (”ibid.”). Måten barnet er tilknyttet foreldrene på, kan få langvarige konsekvenser. Studier viser en klar sammenheng mellom tilknytningsatferd hos barn og måling av trygghet og tilpasning i småbarnsalder og førskolealder. Mye tyder på at tidlig tilknytningsatferd også kan få konsekvenser videre i ungdomsårene (”ibid.”). På den måten kan et negativt samspill som følge av makt og kontroll være en trussel mot barnets opplevelse av egenverd og påvirke psykisk helse i nåtid og framtid.

Gutten i sitatet foran tenkte at den verste konsekvensen av psykisk vold var å alltid måtte gå igjennom worst-case. Worst-Case kan handle om å trygge seg ved å være i forkant, sjekke ut eventuelle farer og prøve å få kontroll på det som eventuelt kan skje. Det kan tolkes som angst for det uforutsette og en mistillit til omverdenen. Gutten forsøker sannsynligvis å oppnå det han manglet i relasjon til faren; forutsigbarhet og trygghet. I et tilknytningsperspektiv kan det tenkes at en person med worst-case- problem, slik som gutten, ikke har hatt en ”trygg base” å

hente trøst og beskyttelse hos som liten. I følge Bowlby er det en nødvendig forutsetning for å våge seg ut i verden, utfolde seg og bruke sin nysgjerrighet og utforskertrang (Kvelling 2009:197). Med gjennomgang av worst-case kan nok en del angstfulle situasjoner unngås og slik være en måte å takle angsten på. Men selv om det kan fungere til et visst punkt, er det som med andre mestringsstrategier at løsningen på sikt kan bli problemet. Med alle de vurderingene og forbeholdene som følger med et worst-case-problem, blir det lite plass til impulsivitet og spontanitet i livet. Resultatet kan bli en redusert livskvalitet som for noen kan føre til depresjon (Norvoll 2004).

En barndom med maktovergrep og utvikling av et worst-case-problem står i sterk kontrast til det informant 3 karakteriserte som en god barndom: ”Leken. Det å slå ut håret. Tenk deg å tørre å bare ha det gøy. Det er viktig å få lov til å være barn mens en er barn.”

4.2 Om å miste seg selv

Hvit Sorg
er smerten ved å
savne noe man ikke
vet at man ikke har
fordi man aldri fikk det
Skårderud

Hun visste ikke hva som ventet henne når hun kom hjem fra skolen. Hun var livredd. Hun måtte tidlig lære å peile inn mamma. Hvordan var hun i dag, hvor var hun, hva trengte hun? Så skulle jenta på en måte fylle morens behov for at hun skulle få det sånn levelig. Ellers kunne straffen bli ganske hard. Og så ble det til at det ikke var plass til henne; hennes følelser og hennes behov. Og til slutt så mista hun.....På en måte rett før hun fikk en smell, så var hun ikke engang i stand til å kjenne sult..... (Lang pause). Hun hadde mista seg selv.

Det var slik ei ung jente som ble utsatt for psykisk vold av mor hadde beskrevet for informant 1 hva det var å ”miste seg selv.” Det viktigste for jenta var å tilfredsstille mor for å unngå straff. I samspillet mistet hun kontakt med sine egne følelser, tanker og behov. Hvis en følelse skal finnes hos barnet, må omsorgspersonen speile den, gi rom for den og gi den gyldighet (Miller 1987). ”Å miste seg selv” kan forstås som en opplevelse av tap, et tap som kan føre til en devaluering og fremmedgjøring av selvet (Hellsten 2009). Ingen var der for å gi jenta den trøsten og bekreftelsen hun trengte for å ta innover seg smerten over tapet. Det er ikke alltid smerten i seg selv som skader mest, men det alvorlige er å ikke få ”lov” til å reagere på det vonde (Leenderts 2007). I så fall må smerten fortrenkes, eller ”dypfryses” som Hellsten

kaller det (Hellsten 2009). I følge informant 1 førte det til at jenta ble fremmedgjort og ufølsom for og i sin egen kropp. Til slutt mistet hun sultfølelsen, et basalt og nødvendig behov for å overleve.

Sett i et tilknytningsperspektiv kan det å ”miste seg selv,” bety at mor ikke så, forstod eller responderte empatisk på datteren (Kvello 2009). Bowlby hevder at foreldres mentale tilgjengelighet er viktigere for barnets tilknytning enn foreldrenes fysiske tilgjengelighet (Kvello 2009). I en periode arbeidet Bowlby med barn som hadde vært fysisk separert fra foreldrene i lang tid. Separasjonen skyldtes dødsfall eller andre traumatiske omstendigheter under andre verdenskrig (Kvello 2009:197). Bowlby fant at barna tok skade og utviklet flere fellestrekk i væremåten. De henvendte seg lite til andre, viste lite emosjonalitet og relasjonene deres var overflatiske. Jenta i sitatet over hadde ei fraværende mor, om ikke fysisk så psykisk sett. Lite tilgjengelighet, fysisk eller mentalt, tilsier at barna blir lite respondert på. Det er interessant at funn i denne undersøkelsen om psykisk vold peker på noe av det samme som kom fram i Bowlbys forskning. Bowlby nevnte at barnas relasjoner var overfladiske. Min informant beskrev at jenta hadde problemer med å bli i relasjoner over tid. Det behøver ikke, men kan likevel forstås som to sider av samme sak. Mens Bowlby hevdet at barna i liten grad tok kontakt med andre og viste lite følelser, berettet informanten om at jenta ikke stolte på seg selv eller andre, og at hun mistet kontakt med følelsene sine. Informant 1 sa videre om det å ”miste seg selv”:

At man ikke kan stole på egne vurderinger, det man ser, det man hører og opplever, gjør noe med selvfølelsen. Verdien av det som er sitt eget, seg selv, blir devaluert. Vi vet mye om at det kan gi tilknytningsvansker for barn....().... kan være at jenter som vokser opp og har mange partnere,...æ det kan være at en ikke stoler på noen, at man har mye stress. Da går man rundt og er mye redd og det kan gi mye sykdom. Fysisk, psykosomatisk og psykisk lidelse”.

Å ikke stole på andre sier flere av informantene er et typisk trekk ved barn som erfarer psykisk vold i nære relasjoner. I følge Hellsten er det vanskelig for barn å ha tillit til foreldre som ikke beskytter dem mot Flodhesten¹⁷ (Hellsten 2009). Barn tror i utgangspunktet at foreldre vil dem vel, men etter gjentatte erfaringer med det motsatte kan det bli vanskelig å stole på dem. Hvis barn ikke kan stole på foreldre, står de i fare for å miste tilliten til seg selv og andre (Hellsten 2009). Uten tillit kan et menneske også miste evnen til nærhet. Det kom fram i Bowlbys forskning gjengitt i forrige avsnitt. Her så vi at barn med utilgjengelige

¹⁷ Flodhesten symboliserer her den psykiske volden.

foreldre viste lite følelser og deres relasjoner var overfladiske og kortvarige. Jenta i sitatet er kanskje ikke bevisst sorgen over tapet av nærhet siden hun mangler noe hun nok aldri har hatt. Det er dette Skårderud kaller for ”Hvit Sorg” (Skårderud 2002). Når mor ikke speilet jentas følelser fikk hun ikke anledning til å føle sorg eller sinne. Tapene ble hverdagskost. Det ble en del av henne, det normale. Jenta hadde uttalt: ”Jeg visste ikke at det var noe å si.” Jentas følelser ble fortrent og gjemt i kroppen. Hun ”fikk en smell.” Informant 4: ”... at man har mye stress. Da går man rundt og er mye redd og det kan gi mye sykdom.” I boka *Hvordan krenkede barn blir syke voksne* presenterer Anne Luise Kirkengen et bredt forskningsfelt som viser at krenkelseserfaringer i barndommen kan transformeres til fysisk sykdom i kroppen og føre til endringer på gen-nivå (Kirkengen 2009). Omfattende negative følelser kan påvirke det endokrinologiske systemet (hormonene), hjerte-kar systemet og immunsystemet hos barna. I følge Kirkengen avviser forskningen et dualistisk menneskesyn og videre at det er en tragedie at disse sykdommene fremdeles ikke blir møtt med adekvate tiltak i helsevesenet (”ibid.”). Det kan, i følge både henne og Kvello, skyldes at forskningskunnskapen ennå ikke har nedfelt seg i praksisfeltet (Kirkengen 2009 og Kvello 2009).

Å ”miste seg selv” kan være et resultat av at noen har tråkket på personen. ”Å bli tråkket på” er et annet uttrykk mange som erfarer psykisk vold bruker når de skal beskrive hvordan de føler situasjonen, fortalte informant 2. Krenkelsene får dem til å føle at deres egenverd blir ”forminsket”. Den krenkende holdningen kan i tillegg føre til at en tenker at de ”ikke fortjener noe” og at de ”ikke kan noe,” i følge informanten. Blir en ydmyket og krenket lenge nok, begynner en å tro på det. Identiteten som *den verdiløse* eller *den som ikke kan noe* er blitt internalisert. Sosiolog Erving Goffmann (1963) har utviklet teorien om stigma¹⁸. Han forklarer hvordan en stigmatisering utenfra kan bidra til å skape en selvidentitet i tråd med den rollen en har fått tildelt (Norvoll 2004). Andres handlinger, vurderinger og stigmatiserende dom kan etter en tid internaliseres i personen og være med på å prege selvoppfatningen. Speilingen kan føre til at ”den verdiløse” føler at han/hun ikke fortjener respekt. Konsekvensen kan bli tap av selvrespekt, noe som kan påvirke den relasjonsbaserte delen av selvet og redusere opplevelsen av egenverd.

Spørsmålet om sammenhengen mellom psykisk vold og utvikling av selvfølelse var et eget tema i intervjuene. Ei jente som levde med psykisk vold i nær relasjon uttrykte seg slik til

¹⁸ **Stigma** betyr at en person har en egenskap som er diskrediterende og vanærende, og at personen derfor bør utelukkes fra det sosiale felleskap (Norvoll2004:100).”

informanten 1.

Jeg hadde veldig mye selvtillit da jeg var liten. Jeg var så flink. Det var min identitet. Hvis jeg ikke var flink, hadde jeg ingen verdi. Var jeg redd, var jeg sliten, glem det! Det er ingen som er glad i en som ikke er flink, glad og skravler hele tiden. Min selvfølelse derimot var ikke-eksisterende. Vi snakker ikke om å prestere, men hvem jeg var.

Informant 3 sa det slik: ”Et deltakende vitne som gir barnet mestringsfølelse og som barnet kan fordøye livets drama sammen med, det er magien når det gjelder å utvikle et godt selvbilde.” Ved første øyekast kan uttalelsene til de to informantene se ut til å avvike noe fra hverandre. Informant 3 nevner mestring som en viktig faktor når det gjelder å utvikle et godt selvbilde, mens informant 1 forteller at jenta har en ikke-eksisterende selvfølelse på tross av betydningsfulle mestringsopplevelser på skolen. Går vi nærmere inn i informant 3`s forståelse, ser vi at han føyer til at mestring må sees i sammenheng med at barnet har et deltakende vitne ved sin side. Et deltakende vitne forstår jeg her som en empatisk og støttende person. Sett i et mestringsperspektiv kan en tenke seg at forståelse av selvet næres av to komponenter, en kompetansebasert- og en relasjonsbasert del. Den kompetansebaserte delen avhenger av individets egen vurdering av ferdighetene sine, mens den relasjonsbaserte delen handler om kvaliteten på samspillet med viktige andre. Komponentene supplerer hverandre og skaper et overordnet bilde av selvet som videre utløser følelse av egenverd (Sommerschild et al. 2003).

I sitatet til informant 3 ser vi at begge komponentene er tilstede, både en empatisk voksen og opplevelse av mestring. Empiriske studier utført av Susan Harter viser høy samvariasjon mellom skåre for opplevelsen av egenverd og skårer for følelsen av å lykkes og for sosial tilbakemelding (Harter 1989: 67-97). Sosial tilbakemelding avspeiler om barn føler at betydningsfulle andre bryr seg om, liker og respekterer dem.

Hva betyr Harters funn sett i forhold til jenta som informant 1 beskrev? Jenta er svært flink på skolen, får ros, oppmerksomhet og utvikler en god selvtillit. På tross av det påvirker ikke mestringsopplevelsene egenverdsfølelsen hennes. Den er i følge henne selv ”ikke-eksisterende”. Det kan tyde på at uten en trygg og god omsorgsperson som nærer den relasjonsbaserte delen av selvet, kompenserer ikke mestringserfaringer nok til at det vil påvirke opplevelsen av egenverd. Forstått på den måten kan Harters forskning samsvare med

jentas historie. Harter hevder at hvis den sosiale tilbakemeldingen ikke er god nok, trekker det ned barnets følelse av egenverd (Harter 1989).

En interessant sak kunne være å undersøke hva som skjer når barn mangler gode mestringsopplevelser, men har trygge og kjærlige omsorgspersoner. Vil en sterk relasjonsbasert del av selvet kompensere for mangler i den kompetansebaserte delen? Erfaringsmessig er det kjent at noen faglig sterke barn har en nedvurderende holdning til seg selv og sliter med dårlig selvfølelse, mens andre kanskje ikke så flinke, kan være fornøyde med seg selv. Susan Harter mener å finne belegg for å hevde at god sosial tilbakemelding heller ikke er nok til å opprette en god egenverdsfølelse hvis barnet ikke opplever at det mestrer ("ibid."). Det kan tyde på at begge komponentene, den kompetanse- og den relasjonsbaserte delen av selvet, må få nok næring hvis barnet skal utvikle en god følelse av egenverd. I følge informantene vil barn som erfarer psykisk vold ofte få mangelfull næring til den relasjonsbaserte delen av selvet, en del som trengs for å utvikle et godt selvbilde.

Informant 3 sa det slik:

Det å ha en god selvfølelse betyr at vi har hatt et miljø rundt oss som har stimulert og anerkjent oss for hvem vi er. Den som blir utsatt for psykisk vold, vil stadig vekk få andre beskjeder i forhold til hvor verdifull en er som menneske. Samtidig som vi er avhengige av dem rundt oss, føler vi oss mislikt av dem. (...) Den verste volden er når du ikke elsker barnet ditt.

4.3 Om en tapt barndom

Å være barn

*er å kunne slå ut håret og ha det gøy
fordi noen voksne passer på.
Og få lov til å være hjelpeløs og stole på
at det er en armkrok i nærheten en
kan søke tilflukt i når livet røyner på.*

Informant 3

I noen familier som sliter med store problemer, kan barn bli tvunget inn i en ansvars- og omsorgsrolle de ikke har mulighet til å mestre, i følge informant 3. Han kalte det for misbruk og brukte begrepet en "tapt barndom" for å beskrive barnas situasjon:

De som blir utsatt for psykisk vold, blir fratatt barndommen. Det tenker jeg er et veldig viktig tema. Veldig mye handler om å bli dyttet inn i voksne omsorgsroller allerede fra de var små og ikke modne nok til å håndtere det. Fikk du lov til å være barn da du var barn? Hadde du noen som passet på deg? Hvis det manglet slik at når barnet ble hjelpeløst, gikk foreldrene i stykker og ble dobbelt så hjelpeløse som barnet. Eller de ble rasende? Da vil det å være hjelpeløs være skremmende for deg.

Informanten snakket om familier der barn må passe på og trøste mor, være barnevakt, gjøre husarbeid, handle, forsøke å avverge vold og annet. Kravene kan overskride det en normalt kan forvente av barn. Når foreldrenes svik mot barna framkaller et rollebytte, blir barna sensitive for foreldrenes behov og dårlige til å kjenne etter hva de selv trenger, fortalte informant 3. Fokuset er på foreldrene og på oppgaven med å ivareta og tilfredsstille deres behov. Mangelen på respekt for barna og deres behov er et grunnleggende trekk i familier som lever med vold, også i familier der barn er vitne til vold mellom foreldrene. Foreldrene prioriterer egne behov framfor barnets (Kompetanseutvikling i barnevernet. NOU 2009:8).

I boka *Barneskjebner* beskriver Alice Miller den ekstreme tilpasning som kan skje når barn møtes med manglende respekt, med kontroll, tvang, manipulasjon og arbeidskrav. Miller hevder at hvis manipulasjonen går riktig langt, kan det føre til at barnet i noen grad kan opprettholde illusjonen om den gode barndommen (Miller 1983). I så fall har manipulasjonen og foreldrenes definisjonsmakt ført til at barnet ser verden som foreldrene, og volden er blitt usynlig for barnet. Tidligere så vi at Steven Lukes mente at det var den høyeste formen for makt. I følge Hellsten kan en slik ekstrem tilpasning føre til at barnet utvikler det Winnicott kaller et falskt selv. For å klare en traumatisk situasjon utvikler barnet tanker og holdninger som svarer til forventningene fra foreldrene (Hellsten 2009:51). Mangelen på bekreftelse og anerkjennelse kan føre til at barnet begynner å yte og prestere (Skårderud 2007, Hellsten 2009). For å takle situasjonen utvikler barnet målrettet og intuitivt forskjellige strategier. Informant 4 fortalte følgende historie:

Far hadde gjort en ganske alvorlig episode mot mor engang, men det visste ikke barna om. Men det lå jo i hele luften barna pustet inn. Altså atmosfæren. Men barna hadde aldri sett at det hadde vært fysisk vold. Og da lærte den ene jenta som var klovnetypen som alltid avledet og var den som fikk pappa til å le. Og den andre jenta var den som tok veldig ansvar og passet på. De hadde aldri tenkt over at det var det livet de levde før de ble eldre og visste at veldig mange visste om hvordan de hadde det. De var så irritert på naboer og familie som ikke hadde tatt affære.

Jentene hadde utviklet hver sin tilpassede væremåte i familien. Andre barn kan ta andre roller. Noen kan fremtre som tøffe og uredde, mens andre lister seg på tå. Andre igjen oppfattes som aggressive og utagerende, fortalte informanten. Hun snakket i tillegg om de overtilpassede barna, de flinke og lydige som underordner seg mamma og pappa. På grunn av føyeligheten blir de nedlesset av arbeid. Informanten kalte det for misbruk og psykisk vold. I følge henne

er det oftest jenter som tilhører denne kategorien. Det stemmer med forskningen til den norske psykologen Eva Axelsen. Hun har trukket inn avmaktsfølelsen for å forstå menneskelig atferd og er opptatt av hvordan en kulturell kjønns sosialisering vil påvirke individet. Hun mener at jenter ser ut til å mestre makt-avmaktforhold med forskjellige underordninger, tilbaketrekking, depresjoner og spiseforstyrrelser, mens gutter oftere utvikler mestringsstrategier og takler avmakt gjennom å ta styring og kontroll (Axelsen og Anstorp 1990:110).

Informant 4 sa at hvis den som utøver psykisk vold i familien er far, merker barna fort når problemer er under ”oppseiling”. Er mor anspent, er hun redd, signaliserer hun at hun trenger hjelp? Hun karakteriserte barna som ”små voksne”. Hun fortalte ei historie om to søsken:

Det var sinnet til pappa de var redde for og ville unngå. Så de var kjempeflinke til å lese behovene til pappa. Det skulle ikke mer til enn at noe stod på feil plass. Deres hverdag bestod i å rydde, følge med og sørge for at pappa var fornøyd. Gi han avisa omtrent før han bad om den. Når skoleklokka ringte, hadde de avtale om at en alltid måtte komme hjem før mamma. Det var barnets ansvar å vurdere sikkerheten, om hun kunne komme hjem eller om hun måtte vente. De visste ikke om en annen tilværelse enn det å være på vakt og passe på. Han trengte ikke si så mye, det var nok at han kikket mot kjøkkenknivene og sørget for at mora så det. Da visste barna at de måtte passe på.

Når mor blir utsatt for vold fra far kan det føre til at mors omsorgsevne blir svekket. Fars vold mot mor kan slik sett forstås som psykisk vold mot barna. Det kan bety at jentene i sitatet ikke hadde verken mor eller far som ivaretok dem. Ut fra beskrivelsen til informant 3 og 4 kan en tenke seg at jentene opplevde foreldrene som lite responderende og omsorgsfulle. De forventet lite av de voksne og søkte heller ikke deres omsorg og trøst. Selvomsorg er et stikkord Kvello bruker for å karakterisere barn som har en utrygg tilknytningsatferd (Kvello 2009). Erfaringer fra samspillet med foreldrene tar barn med seg inn i nye relasjoner. I tilknytningsteorien benytter man begrepet ”indre arbeidsmodeller”. Enkelt forklart kan en si at barn gjennom samspillet med omsorgspersonene samler på erfaringer som settes sammen til indre arbeidsmodeller. Modellene overføres og benyttes i andre samspill seinere i livet (Kvello 2009).

Videre hevder Kvello at barn med en utrygg tilknytning har en tendens til å intellektualisere erfaringene og følelsene sine (”ibid.”). Informant 3 sa i innledningen av kapittelet at det å være hjelpeløs kan være skremmende for barn som har foreldre som enten har blitt rasende

eller på annen måte ikke har tålt barns hjelpeløshet. Når den ene jenta ryddet, hentet aviser og spilte klovn, men inne i seg var redd og hadde behov for å uttrykke sin angst, kan det bety at hun måtte fortrenge og stenge av for de naturlige følelsene. For jentas personlighetsutvikling kan familiesituasjonen ha vært skadelig sett på bakgrunn av at menneskets opplevelse av jeget og egen identitet i stor grad er avhengig av å ha kontakt med egne følelser og behov (Hellsten 2009).

Familien som jentene var en del av, fungerte dårlig. Barna var redde for far på grunn av volden mot mor, og mor brukte barna som sikkerhetsvakter. Barne- og voksenrollen var byttet om. Barna måtte beskytte mor i stedet for at mor og far beskyttet dem. Jentene ble ikke utsatt for vold direkte, men forskning viser at de like fullt står i fare for å bli traumatisert (Dyregrov 2000). Barn som er vitne til at mor blir truet eller utsatt for vold, lever med trusselen om å miste omsorgspersonen. Den opplevelsen kan føles livstruende for barn. Hvis det i tillegg er den andre omsorgspersonen som utøver volden, kan det forsterke traumet ("ibid.") Barn lever med angsten for det uforutsigbare, samt angsten for å miste omsorgsgiveren.

Beskrivelsene til informant 4 viser at jentene utviklet ulike strategier for å takle situasjonen i familien. Overlevelsesstrategiene tolkes som ubevisste, men aktive og kreative løsningsforsøk. Hensikten synes å være å forhindre at far ble sint og at mor skulle bli utsatt for mer fysisk vold. Informant 4: "Og da lærte den ene jenta å være klovn og alltid avlede og være den som fikk pappa til å le. Og den andre jenta var den som tok veldig ansvar og passet på." Jentene klarte å forhindre fysisk vold, noe som i seg selv kan være viktig for å overleve. Men, på tross av det, hadde de det ikke bra. En måte å se det på er at det som "lå i luften", den latente volden, fremdeles var til stede. Fysisk vold uten latent vold kan ut fra beskrivelsen forstås som en teoretisk konstruksjon og en umulighet i praksis. Den latente volden innebar at jentene levde i vedvarende frykt, noe som kom til å styre mye av tankene, følelsene og atferden deres.

Informant 4 fortalte videre at jentene ikke visste om den alvorlige voldsepisoden som far hadde utøvd mot mor. Likevel "visste" de. Det "lå i luften", i "atmosfæren" de pustet inn. I Batesons kommunikasjonsteori er det vanlig å dele kommunikasjon opp i et digitalt¹⁹ og et analogt nivå (Ølgaard 2004). Analoge budskap er implisitte på den måten at ting ikke sies

¹⁹ **Digitalt** nivå betyr her det talte språket (Ølgaard 2004).

med ord, men kommuniseres non-verbalt. Den ordløse formidling kan skje gjennom kroppsholdning, gester, ansiktsuttrykk, tårer, stemmebruk etc. Jentene kan ha tolket budskapet og skapt seg en mening ut fra den non-verbale informasjonen.

En annen mulighet er at barna faktisk visste om den alvorlige volden som far engang hadde utøvd mot mor, selv om mor ikke var klar over det. Flere forskere, deriblant Hyden, konkluderer med at barn får med seg det som skjer i de fleste voldsepisodene mellom foreldrene (Heltne og Steinsvåg 2011). Barna kan være i et annet rom og høre skrik, lyder av slag, trusler og annet. I 80-90% av voldsepisodene opplever barna volden på en eller annen måte selv om foreldrene ikke er klar over det (Geffner 2003).

Vi leste foran at jentene ikke hadde det bra på tross av overlevelsesstrategier og iherdig egeninnsats. De skulle ønske at noen hadde brydd seg og ”tatt affære”. Informant 4: ”Når volden fortsatt pågår, vil de tenke at de ikke har lyktes i å få det til. Så anstrenger de seg enda mer for å få slutt på det.” En tolkning kan være at jentene på grunn av den latente volden fikk en opplevelse av avmakt. Per Isdal sier at hvis vi ikke ser muligheter til å mestre en situasjon, kan det skape en avmaktsfølelse (Isdal 2002). Jentenes avmakt kan sees i sammenheng med farens makt. Sentralt i følelsen av avmakt er opplevelsen av ikke å ha kontroll, noe som også er sentralt i angst. Barna var redde for far, det uforutsigbare livet og for at mor skulle bli straffet når hun kom hjem fra jobb. Barnas mestringsstrategi var å skynde seg hjem fra skolen og rydde slik at pappa ikke skulle bli sint. Strategien ble en måte å unngå vold på som var nyttig og til hjelp i første omgang, men på sikt ble strategien hemmende for livsutfoldelsen. Barna fikk lite tid til selvvalgte aktiviteter og små muligheter til samvær med jevnaldrende. ”De visste ikke om en annen tilværelse enn det å være på vakt og passe på,” sa informant 4. Strategiene deres ble en kilde til destruktiv atferd som på sikt kunne føre til utvikling av alvorlige psykiske vansker (Steinsvåg og Heltne 2011).

Det kan være interessant å merke seg at resiliensforskning sier at anledning til og erfaring med å tilegne seg kompetanse under stress, er en viktig faktor for måten en takler belastninger på seinere i livet. Uten å få eller ta ansvar hindres man i å lære å håndtere problemer (Borgen Helmen 2003). I beste fall kan barn som påtar seg ansvar uten å bli spurt, slik som jentene foran, vokse på erfaringene. Faren er at belastningene kan bli for store. Antall stressfaktorer som opptrer samtidig kan være avgjørende for om utfallet blir positivt eller negativt (”ibid.”).

Noen barn som gjennom rollebytte tar ansvar og utfører allsidige oppgaver i hjemmet, lærer seg å arbeide og bli ansvarsfulle mennesker. De kan framtre som hjelpsomme og flinke og får ofte gode tilbakemeldinger. Likevel kan det være relevant å spørre seg om hvor stor glede de selv har av en så krevende strategi. Strategien kan dypest sett forstås som et ønske om å få anerkjennelse og en større opplevelse av egenverd. Skårderud forteller i boka *Skam* at flinkheten og overytelsen som kompensasjon for selvfølelse er et fenomen han ofte erfarer i klinisk praksis. Han sier: ”De flinke barna klarer alt, men det er også alt de klarer (Skårderud 1998:45).” Mestring vil ofte ikke være nok til å styrke opplevelse av egenverd, hevder han.²⁰ Bak flinkheten lurer depresjonen og fremmedgjøringen av selvet hvis en får en følelse av å ikke ha strukket til i forhold til idealbildet av seg selv. Da kan engstelsen eller sterk skam- og skyldfølelse bryte fram (Miller 1983). At skam er noe som hefter ved barn som blir utsatt for psykisk vold, skal vi se nærmere på i neste kapittel.

4.4 Om ofrene som skammer seg

*Den dype skammen
er smerten ved å se seg
selv som en som ikke
fortjener å bli elsket.*

Skårderud

Inspirasjon til overskriften, *Om ofrene som skammer seg*, er hentet fra et essay av filosof Arne Johan Vetlesen (Vetlesen 2002). Her hevder han at det er ofrene som står tilbake med skammen, ikke de som har utført de onde handlingene. Mange og tidlige negative erfaringer i samspillet med omsorgsgiver kan skape forstyrrelser i selvfølelsen hos barn. I den prosessen er opplevelsen av skam sentral (Skårderud 2002). Slik berører affekten skam det første forskningsspørsmålet direkte.

Undersøkelsesmaterialet viser at barn som erfarer psykisk vold kan føle skam over det som blir gjort mot dem. Ei jente hadde fortalt følgende til informant 1:

Hun stod på trappen. De ville ikke ha henne inn. Da hun gikk, var det den intense skamfølelsen. Ingen hadde gitt henne opplysninger. Hun bare visste at her var det et eller annet som var så grusomt og skamfullt at hun ikke fikk lov å komme inn i bursdagen engang. Det er ganske vanskelig når man opplever en sånn intens skamfølelse. Det ble så uhandterlig fordi ingen hadde fortalt henne noe.

²⁰ Se eventuelt drøftingen om mestring og selvfølelse under punkt 4.2

Andres avvising kan gi en opplevelse av skam (Skårderud 2002). Mange visste om den psykiske volden jenta ble utsatt for av mor, men ingen gjorde noe for å hjelpe henne. Det kan ha forsterket opplevelsen av å bli avvist og skammen som fulgte med den. I følge Skårderud er skammen en affekt som springer ut av den andres blikk ("ibid."). Ingen hadde sagt et ord, men jenta kan ha sett avvisingen i blikkene. Det skapte en "intens skamfølelse."

Skam kan oppstå tidlig i samspillet mellom barn og nære omsorgspersoner. Skårderud hevder at uten et positivt gjensvar fra foreldre de første månedene kan det skje en "primitiv slutning" i barnet. Hvis barnet leser sin egen uverdighet i mors og fars blikk, vil det trekke seg tilbake og mest sannsynlig få en tidlig opplevelse av skam. Skjer det ofte og tidlig i livet, kan den relasjonsbaserte delen av selvet bli skadelidende og redusere barnets følelse av egenverd (Sommerschild et al. 2003, Skårderud 2002).

I sitatet foran ser vi at ingen voksne hadde fortalt jenta noe. To av informantene hevdet at hemmeligholdelse er vanlig i familier med psykisk vold. Leira introduserte begrepet tabuisert traume, noe som viser til at vold i stor grad benektes og hemmeligholdes i familier og samfunn. Det fører til at barna må bære erfaringene med vold alene og får derved en ekstra belastning (Leira 1990). Informant 1 og 3 fortalte at hemmeligholdelse skyldes redselen for represalier og skammen over det som blir gjort mot dem. Utad forsøker en å skape et bilde av en normal familie. Uten tilbakemeldinger eller bekreftelse på egne opplevelser kan barn som erfarer vold, tro mer på foreldrenes "offisielle" versjon enn på sin egen opplevelse. Stor diskrepans mellom barnets subjektive opplevelse og den rådende diskurs om en lykkelig familie, kan føre til psykopatologi (Forelesning på UIA ved Anders J. Andersen).

Informant 4:

Barna var i liten grad med på ting. De hadde heller ikke unger med seg hjem. De syntes det var flaut. Barna kalte stemningen hjemme for creepy. De fortalte heller ikke stort. De var så flau over det som skjedde. Barna var også redde for at barnevernet skulle komme, for da ville alt bli enda verre. De levde derfor som i et fengsel. De torde ikke forlate huset mer enn nødvendig, og de orket ikke være sammen med henne (mor).

Hemmeligholdelse og skam kan føre til at noen barn slutter å ta venner med seg hjem og delta på sosiale arenaer. Følelsen av å være alene om å vite og det å ikke kunne dele sine erfaringer med andre kan føre til ensomhet, utrygghet og avmaktsfølelse (Heltne og Steinsvåg 2011). Å

trekke seg tilbake fra andre kan være en måte å beskytte selvet på. Redselen for å bli avvist og påfølgende skam kan tenkes å være verre enn ensomheten. Med isolasjon fratras andre muligheten til å invadere selvet og barnet kan slik beskytte sin integritet i noen grad. På sikt kan imidlertid beskyttelsen bli problemet ved at barnet blir stående utenfor relasjonene. Det kan gi barnet en følelse av å være usynlig og uten betydning for andre (Forward 2006, Hellsten 2009). Det er ikke tilbaketrekkingen i seg selv som utgjør den største risikoen, men faren er mer forbundet med det å mangle samvær med jevnaldrende (Borgen Helmen 2003).

Både for mye og for lite skam kan hemme utviklingen av et sammenhengende selv. Det er i balansen mellom distanse og nærhet at gode utviklingsmuligheter finnes (Schibbye 2002). Men ikke all skam er dårlig skam, i følge Skårderud (Skårderud 2002). I en kultur kan en passe porsjon skam gi individene beskjed om når de trækker over sosialt aksepterte grenser. For de som stengte jenta ute, kunne en ”god” skam ha blitt en kraft til endring hvis de hadde våget å kjenne på følelsen og tatt følgene av erkjennelsen om utestengning og svik.

Der det er skam vil ofte opplevelse av skyld være til stede. I essayet som er nevnt over, filosoferer Vetlesen over om skylden, slik som skammen, vil følge med over til offeret? Svaret er i følge han selv ja. Ser jeg i intervjumaterialet, støtter det Vetlesens svar. I neste underkapittel, skal vi se at barn kan føle skyld for den volden foreldre utsetter dem for.

4.5 Om å føle skyld

Hvorfor er Pappa så sint, er det noe jeg har gjort? Kanskje det er min skyld? Slik tenker lille Boj som har vært vitne til vold mot mor (Dahle 2003). Han bestemmer seg for å bli snillere, flinkere, gjøre hva som helst. Til slutt må han ha svar på om det er hans skyld og skriver et brev:

Kjære Kongen!
Pappa slår.
Er det min skyld?
Hilsen Boj.

Informant 3 kom med lignende eksempler på hvordan barn tenker: ”Jeg skulle ikke ha satt skoene der. Jeg bråkte for mye, eller jeg skulle ikke ha spurt om å gå på besøk i dag.” Barnas utsagn kan forstås som opplevd skyld. De finner forklaringen på volden hos seg selv og tenker at hvis de hadde handlet annerledes, ville ikke det vonde ha skjedd. Informant 3 sa videre:

Barn er som støvsugere når det gjelder skyld. De har veldig lett for å ta på seg skylden. Jeg tenker at når skyld er kommet inn med den psykiske volden, er det utrolig destruktivt sånn helsemessig og er svært, svært invalidiserende. Ja, skyld og skam, det er to veldig sentrale følelser.

Utøvere av vold har lett for å forklare volden med andres væremåte (Isdal 2002). Informant 3 fortalte om ei jente som passet på lillesøster. Under uheldige omstendigheter døde den lille. I etterkant opplevde jenta ordløse anklager fra mor om at hun ikke hadde passet nok på.

Informant 3 snakket om de ordløse signalene som kan bli gitt: ”Der kan du se! Det er din skyld!” I alle tilfeller ser det ut til å være vanskelig for barn å vegre seg mot skyldfølelse, og ekstra vanskelig i følge informant 3, hvis budskapet er implisitt og uutalt og kommer fra en nær omsorgsperson. Merleau-Ponty hevder at kroppsspråk er like gyldig som de talte ord (Merleau-Ponty 1994).

Etter en tid tok mor med seg to av jentas brødre for å bosette seg et annet sted i landet. Jenta fikk ikke bli med. Informant 3: ”Hun ble forlatt. Og akkurat de tingene; å bli forkastet og bli fordømt, der ligger noe voldsomt sterkt.” I jentas tilfelle ble eksklusjonen og avvisningen fra den mest betydningsfulle personen, mor, fysisk og total.

Å bli forlatt da resten av familien reiste, kan forstås som at skammen og skylden ble plassert hos jenta. I følge informanten hadde jenta ingen å dele opplevelsene med før hun kom til terapi. Konsekvensen ble en opplevelse av skam da hennes egne behov ble opplevd som ukjente og derfor uakseptable (Skårderud 2007). Informant 3 fortalte at hendelsen påvirket jentas selvforståelse sterkt i negativ retning. Det er alvorlig i forhold til psykisk helse som handler om en persons forståelse av seg selv, sine følelser og sine tanker (Jensen et al. 2004). Informant 3: ”Akkurat det der.....det ble vanskelig for jenta å leve med.”

Elias Canetti forklarer i boken *Crowds and Power* den allmenne tendensen mennesker har til å ville sende det vonde og skammelige videre til andre. Ved å påføre andre det utålelige ”stinget” blir offeret en container for utøverens eget ”sting” (Canetti 1973). Mor klarte sannsynligvis ikke å bære fortvilelsen og skyldfølelsen for datterens død selv. Hun sendte byrden over til jenta som slik ble bærer av ”stinget”. Handlingen kommuniserer at jenta ikke er noe verd, at jenta ikke er elsk-verdig. Hun må skamme seg og har skylden for ulykken. Et barns sårbarhet gjør det egnet til å ta imot det foreldrene vil kvitte seg med (Vetlesen 2007). I

følge Isdal, skyldes vold hjemme ofte de voksnes ”brustne selvbilder”. Det ubehaget det medfører overføres lett på andre (Isdal 2002). Det samsvarer med teorien om ”stinget”.

Vetlesen referer Canetti:

Det er svært vanskelig å bli kvitt stinget. For at det skal skje, må det finne sted en nøyaktig gjentakelse av den opprinnelige kommandosituasjonen, bare reversert. Plutselig er alt som før, bare at aktørenes roller er byttet om. Når dette øyeblikket kommer, vil stinget gripe anledningen og feste seg til sitt nye offer. Reverseringen er dermed et faktum (Vetlesen 2007).

Informant 2 fortalte ei historie som minner om Canettis teori. Den belyser ikke forskningsspørsmålene direkte, men er interessant i forhold til hvordan avmakt hos en som har erfart vold kan erstattes av en følelse av makt ved å føre det vonde videre til en annen.

Informant 2:

En overgriper som selv ble utsatt for overgrep av en annen ungdom i sin barndom, utviklet seg etter hvert over tid til å bli en overgriper mot barn i den alderen som han selv ble forgrepet på. Det var mye direkte sammenheng en kunne finne i de samtalene jeg hadde med han. Akkurat den opplevelsen når han tar igjen blir en veldig sterk opplevelse, veldig mektig, og mye frykt. Så for han er det ikke tilfeldig at han stopper når noen ser på han på en spesiell måte. Da er det assosiasjonen til det tidligere, tenker jeg. Det var ganske tydelig at han med volden beseiret det vonde og slik prøvde å overføre skammen til en annen.

I informantens fortelling er gutten tilbake i en situasjon som minner om tidligere overgrepssituasjoner. I følge Canetti er målet å bli kvitt og tilintetgjøre ”stinget” en gang for alle. Men rollen er byttet om, gutten er nå den sterke og den som har kontroll. Da kan, i følge Canetti, reverseringen skje og ”stinget” overføres til den andre (Vetlesen 2002). Vetlesen spør om dette er en av årsakene til at vold går i ”arv”?

Under fem overskrifter har jeg nå analysert og drøftet funnene i undersøkelsen i forhold til det første forskningsspørsmålet. Fokuset har vært på å finne ut hvordan psykisk vold i nær relasjon kan påvirke et barns opplevelse av egenverd. Under neste overskrift, Om en ny sti, skal vi se hva informantene sier kan bidra til en positiv utvikling for barn som har erfart psykisk vold i barndommen.

4.6 Om en ny sti

Boj vet om en dame. Hun har en rød jakke og en stor hund. Hun vet om Boj. Og Boj vet at hun vet, for damen har briller som ser veldig godt. Det er veldig sterke briller med veldig tykt glass. Og hunden hennes har så brune øyne.

Hele livet er mennesket mottagelig både for positive og negative påvirkninger (Bowlby 1988). Teorien om mange mulige ”stier” gir håp om forandring og nye muligheter på tross av psykisk vold. Også forfatter og professor ved Psykologisk Institutt i Oslo, Anne Inger Helmen Borge, hevder i boka *Resiliens, risiko og sunn utvikling*, at graden av sårbarhet ikke er fastlagt en gang for alle. Hun sier videre at risikofaktorer i hjemmet ikke automatisk fører til psykiske problemer for barnet. Forskning viser tvert om at ca. 40 % av barna utvikler resiliens og motstandsdyktighet (Borgen Helmen 2003). Et komplekst samspill mellom barnet og miljøet har betydning for hvilken ”sti” det kommer inn på. En positiv miljøfaktor som leder inn på en ny ”sti” kan, i følge informantene, være å: ”Se barna, samtale med dem og gjøre noe!”

Informant 1:

De (foreldrene) lot henne være overlatt til en fantasi der alt ble verre, overlatt til en uforståelig verden med skam, skyldfølelse, uforutsigbarhet, redsel, en vill redsel. Hun tenkte det var sånn det skulle være. Derfor er det så viktig å fortelle barn som blir utsatt for overgrep at dette må du fortelle til noen. Barn skal ikke ha det sånn.

Det kan være vanskelig for barn som opplever vold i nære relasjoner å forstå hva som skjer med dem. Et barn hadde sagt til informant 1: ”Jeg visste ikke at det var noe å si.” Det kjente kan bli det normale. At en utenfra familiesystemet ser, lytter, forstår og snakker med barnet om det vonde, kan gi barnet en bekreftelse på en hittil fortiet virkelighet. Å gi bekreftelse handler om å gi autoritet til barnets fortelling. Slik kan barnet bli forfatter av sin egen historie (Hegel 1967). I det psykologiske og sosiale rommet som deles kan barnets opplevelser bli virkelige (Schibbye 1993). Slik kan barnet få tilbake noe av sin historie og på den måten noe av seg selv. Informant 3:

Det aller nyttigste er å eie sitt eget liv, eie sin egen historie. Det å kunne bringe den ut i rommet. Veldig mange mennesker har ikke ei historie, de orker ikke å ha det. Den er blitt borte.

Når barn gis mulighet til å snakke med noen i ettertid, kan historien fra fortiden gi mening i nåtid når barnet setter ord på og tar innover seg det ”sagte” (Andersen 2006). Det personlige narrativ kan slik bidra til å fortolke tilværelsen og skape mening og sammenheng for barnet når det forteller. Fortellinger er på den måten refleksive, interaksjonelle og diskursive prosesser som er med på å konstruere våre opplevelser i en kontekst og i en kultur (Anderson 2003).

Informant 1:

De voksne i jentas omgivelse lot henne leve i det udefinerte uten å gi henne noen anledning til å skape mening. Hadde de gitt henne kunnskap, en mulighet til å snakke, så hadde hun klart å skape en mening.

Informant 3 sa at det ikke er voldens styrke som er det viktigste, men den betydningen barnet selv knytter til opplevelsene. Ved å lytte og samtale med barnet kan den nye samskapte fortellingen gi mening og fungere som en virksom beskyttelse mot psykiske problemer (Borgen Helmen 2003). Informant 2: ”Verden blir mer begripelig på et vis.” At noen lytter til og bekrefter barnets historie kan være en ny erfaring for barnet. Gjennom å bli forstått av den andre kan barnet få tilbake historien og slik få tak i seg selv gjennom den andres bevissthet (Hegel 1967). I følge Ricoeur kan fortidens erfaringer forandres etter hvert som vi får nye erfaringer. Forventningene til hva som kan skjede forstås i lys av nåtid. Slik er framtida knyttet til nåtid (Fjærli 2010). Ved å lytte og samtale i nåtid der det voldsutsatte barnet forteller om fortida, kan håpet om en bedre framtid skapes i den interaksjonelle prosessen med det andre mennesket.

Barn som har erfart psykisk vold, har ofte utviklet negative historier om seg selv. De forstår seg selv i forhold til de identitetene som følger med det å være en voldsutsatt. I fortid kan det ha vært en identitet som skyldig, verdiløs, offer, umulig, svak m.m. Både en kontekstuell og en kulturell diskurs kan påvirke barnets selvforståelse på en slik måte at det kan bli vanskelig å innta subjektposisjon i eget liv. Som terapeut var informant 3 opptatt av at barn kan lage nye, mer positive fortellinger om seg selv. Identitetene i fortid kan omskapes i den terapeutiske relasjonen til nye og mer positive identiteter i framtid, mente han.

Også informant 1 fremhevet betydningen av å samtale om mestringshistorier. Å forstå seg selv som en aktør, et mestrende og handlende subjekt, er viktig for å bygge et nytt selv

(Lundby 2003). Å få fram selvfortellinger med intensjonalitet, snakke om hvordan barnet håndterer situasjoner hensiktsmessig og klokt, at barnet forstår at handlingene har krevd beslutninger og at de har vært målrettede, kan gi håp og frihet i forhold til fortid, nåtid og framtid (Anderson 2003). Historier om mestringsstrategier kan derfor i mange tilfeller forstås som et narrativ om selvstendighet og handlekraft. Michael White kaller den nye og underliggende historien for en ”*subordinate storyline*”(White 2006). For å gjøre disse historiene ”tykkere” var informant 3 opptatt av å spørre fram nyanser, nye aspekt og moment fra disse historiene i de terapeutiske samtalerne. Jeg viser til Michael Whites uttalelse: ”As **self** is a performed **self**, the survival of alternative knowledges is enhanced if the new ideas and new meaning that they bring forth are put into circulation (White 2006).”

På den andre siden kan diskursen om offerets skyld og egen avmaktsopplevelse gi forståelsen av handlingene som unngåelsesstrategier (Fjærli 2010). I så fall kan det bli en fortelling om erkjennelse av offerrolle, maktesløshet og svakhet. Informant 4 mente at det var viktig å samtale med den voldsutsatte med en ”ikke-vitende” tilnærming slik at den voldsutsattes egen forståelse ble lagt til grunn. En gjenoppbygging av selvet fordrer et bidrag fra en person som forholder seg til barnet som subjekt. Ved å ta barnets opplevelsesmessige synspunkt kan personen bidra til å øke barnets selvrespekt (Schibbye 2002).

Informant 3 uttrykte betydningen av å bringe historien ”ut i rommet”. Fortielse kan være en vesentlig skadefaktor i tillegg til selve volden (Heltne og Steinsvåg 2011, Leira 1990). Det er ved å bringe historien ut til andre at vi gjen-konstruerer, gjen-former og skaper våre liv. Framføring av fortellingen utløser ikke en tidligere skjult mening. Det er heller selve fortellingen som er konstituerende (Bruner 1986).

Informant 3 nevnte tre konkrete faktorer en kunne arbeide med i terapi for å lede voldsutsatte inn på en ny og bedre ”sti”. For det første må han/hun få hjelp til å ”plassere skyld og skam” der det hører hjemme. Informant 3:

Barn sier at det hjelper at noen vet. Da kan de snakke og slipper å gå og tenke hele tiden at det er deres skyld. Barn har en tendens til å tenke at det er deres skyld, og at de ikke har lyktes å få gjort noe med det.

I forbindelse med å plassere skam og skyld tok informant 2 og 3 opp betydningen av å arbeide med affektbevissthet. I arbeidet med å utvikle selvrespekt var det viktig å lære å kjenne igjen

følelsene i kroppen, sette navn på følelsene og bli trygge på dem, mente de. Informant 3: ”De trenger hjelp til å være trygge på at de følelsene de har er ok. Følelser er ikke noe du bestemmer, de bare er der”. Han nevnte at noen kvinner gråter når de er sinte, mens menn kan se rasende ut når de egentlig er redde.

Punkt to var i følge informant 3 å hjelpe barn inn i en erkjennelse og sorgprosess der barnet ser hva det har vært utsatt for: ”Det som har skjedd, har skjedd.” Så lenge historien blir benektet, kan ingen helende bearbeidelsesprosesser skje. Informant 2:

Det er på en måte kjernen å styrke folks kontakt med sine egne følelser. Det kan være å akseptere at ting var som de var og kjenne på sorgen, gå igjennom sorgprosessen for at far var som han var. Å akseptere det og gi fra seg håpet om at far skal endre seg.

Det siste og viktigste momentet som ble nevnt var kontakt med ”et menneske en kan stole på og få hjelp av.” Det kaller forfatterne av boka ”Mestring som mulighet” et av livets ”trumfkort”. For å sikre en harmonisk vekst i barns liv kan det være nok med én slik person, hevder de (Sommerchild et al. 2008). Én slik person kan utgjøre en ”forskjell som gjør en forskjell” for å bruke Batesons uttrykk (Ulleberg 2005). Han hevder at ”en forskjell” over tid er en forandring (Andersen 2006). Informant 3 konkluderte med at hvis de tre nevnte momentene var på plass: ”.....så er det utrolig hva en kan komme fra uten skade”. Men som vi ser trenger barnet *noe* hjelp og *noe* omsorg. Det trenger å bli sett.

Å få til en samtale med et voldsutsatt barn kan imidlertid by på problemer. Intervjuene viser at temaet er alvorlig, skammelig og ofte skjult både for omverdenen og for barnet selv. I følge informant 4 forstår barn sjelden det relasjonelle traume det blir utsatt for. I tillegg kan lojaliteten til foreldrene og den tilvante hemmeligholdelsen gjøre det vanskelig for andre å komme i posisjon til å snakke med barnet. Informanten nevnte tid og tillit som nøkkelforutsetninger. Samtidig er det viktig å forsikre seg om at barnet er trygg etter at det har snakket om volden med andre. I tillegg er det viktig at en ikke skaper forhåpninger som en ikke kan følge opp, sa informant 3.

Uansett synes det viktig i å ta inn over seg at i tillegg til å *se* og *samtale* med barnet, kan det i noen tilfeller være nødvendig å *gjøre noe*. Her bygger jeg på barns uttalelser til informant 4. Da de var små tenkte de: ”....hvis barnevernet kom, ville alt bli verre”. Som voksne sa de til

informanten: ”Hvis barnevernet hadde kommet og tatt dem, hadde det vært helt topp. Det kunne ha reddet oss.” Det kan være interessant å merke seg forskjellen på barne- og voksenperspektivet til de voldsutsatte, slik det kommer fram i samtalen med informant 4. I en ellers utrygg tilværelse kan alle forandringer for et barn bety økt frykt. Det var først i ettertid at barna så at det kunne ha reddet dem hvis barnevernet hadde flyttet dem vekk fra foreldrene.

Det samsvarer med resiliensforskning hvor man, naturlig nok, anser det å fjerne barnet fra risikofaktoren, er viktig for å hindre at barnet utvikler psykiske problemer (Borgen Helmen 2003). Utgangspunktet for å gripe inn er i følge informant 1: ”Barn skal ikke ha det sånn”. Barn har rett til et liv uten vold, noe som er nedfelt i menneskerettighetskonvensjoner, FNs barnekonvensjon, nasjonal rettspraksis og forvaltningspraksis (Heltne og Steinsvåg 2011). I barnevernloven er psykisk og fysisk mishandling og omsorgssvikt satt som grunnlag for omsorgsovertakelse (”ibid.”). I denne undersøkelsen kommer det fram at flere barn i ettertid var sinte fordi ingen, heller ikke barnevernet, hadde gjort noe for å hjelpe. Informant 4:

I ettertid var de kjempesinte på barnevernet fordi de mente at barnevernet visste og ikke gjorde noe. Det var flere som visste, alle de som hun (mor) jobbet sammen med visste det, ei tante visste det, det var besteforeldre...

Informant 3:

Han visste at mange visste at mamma gjorde mye galt mot han. Ingen sa noe, ingen gjorde noe, ingen løftet en finger for å hjelpe. Det var faktisk det som var vanskeligst å forsone seg med som voksen. Han hadde jo ingen betydning.

Sitatet over viser at mangelen på at noen griper inn, kan forstås som en styrking av barnets opplevelse av å være betydningsløs. Håpet knyttes opp mot å det å komme seg vekk. : ”Hvis barnevernet hadde kommet og tatt dem, hadde det vært helt topp.” Både forventning og håp kan bli en kraft til endringer ved at følelsene kan skape optimisme. I følge barna: ”Det kunne ha reddet oss.” Drømmer om hvordan livet kan bli i framtida kan være nødvendige for å være i stand til å innta subjektposisjon i eget liv, i følge Elspeth McAdams. Framtida skaper nåtida og i følge Elspeth McAdams: ”every problem is a frustrated dream” (Steinkopf et al. 2007). Slik kan det å komme seg vekk forstås som en ny ”sti” med nye muligheter. I en brukerundersøkelse iverksatt av Barne- ungdoms- og familiedirektoratet er barn i statlige fosterhjem for første gang høsten 2010 spurt om hvor fornøyde de var. Bakgrunnen for

omplusseringen var alvorlig omsorgssvikt eller at barna hadde store atferdsproblemer. Av de 815 som hadde svart, hadde 80 % sagt at de hadde det bra, og at de følte seg trygge. 88 % fortalte at de gikk på skole hver dag. Fornøyde barn, trygghet og daglig skolegang kan betraktes som en bekreftelse på at en ny og bedre ”sti” for noen er at barnevernet ”redder” dem vekk mens de ennå er små, slik de voksne barna hadde fortalt til informant 4 (Aftenposten 2011).

Det er en dag full av fugler og vind.

Det er en dag full av blader og luft.

Det er en dag med banking på dør(...)

Boj! roper Kongen.

Er du der, Boj? roper Kongen (...)

Da åpner alle dører seg. Og Kongen kan gå rett inn til Boj(...).

Godt gjort, Boj, sier Kongen og takker for brevet.

Og Kongen har stor krone på.

For bare Konger er kongen.

Det er ikke din skyld, Boj, sier Kongen og rister på hodet.

Gro Dahle

5 Oppsummering av funn

I forrige kapittel ble uttalelsene til informantene presentert, tolket og drøftet under seks kategorier og overskrifter. Informantene i undersøkelsen har lagt vekt på litt forskjellige sider ved det undersøkte fenomenet, noe som har gjort de subjektive beskrivelsene spennende og mangfoldige. Beskrivelsene fra informantene har likevel ikke avvirket fra hverandre på noen essensiell måte og kan stort sett sees under ett.

På grunn av undersøkelsens omfang og et lite utvalg informanter kan det ikke trekkes bastante konklusjoner. Med nevnte forbehold lagt til grunn, ønsker jeg likevel å peke på noen av funnene knyttet til forskningsspørsmålene. Troverdigheten i undersøkelsen blir i noen grad understøttet av at funn samsvarer med framlagt teori.

Jeg skal nå gi en kort oppsummering av noen av studiens funn. Det første jeg ønsket å finne ut var formulert i forskningsspørsmål 1 slik: Hvordan beskriver profesjonelle at psykisk vold i nær relasjon i barndommen påvirker et barns opplevelse av egenverd?

Del-spørsmålet var formulert som følger: Hva forteller profesjonelle hjelpere om, som kan bidra til en positiv utvikling for barn som har erfart psykisk vold i nær relasjon?

I tillegg til oppsummeringen i dette kapittelet, vil jeg i neste kapittel komme med noen synspunkter på hva som kan være interessante utgangspunkt for videre undersøkelser.

5.1 Psykisk vold og opplevelse av egenverd

Før undersøkelsen hadde jeg flere forforståelser knyttet til temaet. Én forforståelse var at psykisk vold kan skade barns opplevelse av egenverd, og en annen var at undersøkelsen kunne avdekke hvilke symptomer en kan se etter for å oppdage psykisk vold tidlig. Jeg hadde også en litt skeptisk innstilling i forhold til om det var mulig å hjelpe barn til et godt liv etter å ha erfart psykisk vold i nær relasjon i barndommen.

I undersøkelsen forteller informantene om flere aspekt ved psykisk vold som kan bidra til en negativ utvikling av barns selvbylde, og bekreftet på den måten min forforståelse. Tre av dem hevdet at maktdimensjonen i den forbindelsen var viktig å forstå. Barn underkaster seg,

tilpasser seg og strekker seg langt for å tilfredsstillere foreldre for å unngå mer vold.

Omsorgspersonen som skal beskytte og trygge barnet, er også den som skaper angst. I følge undersøkelsen kan livet bli uforutsigbart og utrygt, og tilknytningen mellom foreldre og barn kan bli skadet. En utrygg tilknytning utviklet i kjølvann av psykisk vold, kan påvirke barns relasjonsbaserte del av selvet på en slik måte at opplevelsen av egenverd blir redusert. I tillegg kan utrygg tilknytning få negativ betydning for oppfatningen av andre og samspillet med dem, samt at det kan være sterkt forbundet med utvikling av psykopatologi generelt (Kvelling 2009).

I familier som lever med store problemer, hender det at barn må overta de voksnes ansvar og oppgaver. En informant kalte det misbruk og mente at det kunne forstås som psykisk vold. Oppgavene kan langt overskride det en kan forvente at barn kan mestre, i følge informanten. Konsekvensen kan bli at barn får følelsen av å mislykkes, noe som kan påvirke den kompetansebaserte delen av selvet og medvirke til en negativ opplevelse av egenverd. I følge funn i undersøkelsen kan barns tilpasning til foreldre og deres krav gå så langt at barnet mister seg selv i betydningen å miste kontakt med egne følelser, tanker og kropp. Det fenomenologiske perspektivet der menneskers subjektive erfaringer og der den menneskelige kroppen betraktes som kroppsliggjort liv, kom særlig tydelig fram i informant 4s beskrivelser. Hun snakket om at psykisk vold med fortielse og hemmeligholdelse kan føre til mye sykdom i kroppen. Det samsvarer med annen forskning som viser at i tillegg til å kunne ta fra barn et godt selvbilde, kan krenkelseserfaringer i barndommen føre til sykdommer som hjertekarlidelser, diabetes, kreft m.m., i voksen alder (Kirkengen 2009, Feletti et al. 1998).

I følge den operasjonelle definisjonen av psykisk vold vil foreldre som utøver den, helt eller delvis mangle empati. Konsekvensen kan bli at barn ikke blir ivaretatt og respondert positivt på, noe som kan føre til en opplevelse av skam. Ofte og tidlig opplevelse av skam kan gi barnet en følelse av å ikke være verd å elske, noe som kan påvirke opplevelse av egenverd på en negativ måte (Skårderud 2002). I følge funn kan skammen i tillegg føre til at barnet trekker seg tilbake fra sosiale sammenhenger for å beskytte selvet. På kort sikt kan det være en løsning, men på lang sikt kan det bli et problem ved at barnet mister kontakt med jevnaldrende.

I undersøkelsen går det fram at skam, hemmeligholdelse og fornektning er typiske trekk i familier som lever med vold, noe som kan føre til ekstra belastning for barn som må bære de vonde erfaringene alene (Leira 1990). Fornektning, som er en del av det å være med-avhengig,

er særlig skadelig for et barns personlighetsutvikling på sikt ved at barnet ikke kan få bearbejdet opplevelsene og få dem integrert i personligheten (Hellsten 2009, Leira 1990).

Kort kan en si at barn som lever med psykisk vold har vanskelige kår når det gjelder å utvikle et godt selvbilde. Det skyldes at den relasjonsbaserte delen av selvet kan ta skade av volden og trekke ned barnets opplevelse av egenverd (Harter 1989). I tillegg kan den kompetansebaserte delen av selvet trekke ned barnets opplevelse av egenverd når barnet føler at det mislykkes med å få slutt på volden.

Selv om skadevirkningene kan gripe dypt inn i et barns utvikling generelt, og i opplevelsen av egenverd spesielt, fikk jeg på tross av det svar fra informantene på det andre forskningsspørsmålet som gav grunn til håp. Informantenes erfaringer og beskrivelser vitner om at barn er tilpasningsdyktige, utvikler mestringsstrategier og har ressurser som gjør det mulig å komme over en vanskelig barndom. Nedenfor skal vi se hva informantene fortalte om, som kan bidra til en positiv utvikling for barn som har erfart psykisk vold i nær relasjon i barndommen.

5.2 Hva kan bidra til en positiv utvikling for barn som har erfart psykisk vold?

Informantenes fortellinger om den kraften og muligheten til endring som ligger i å *samtale, se og bekrefte* barn, var et av funnene som gjorde inntrykk. Ved å gi autoritet til barns historie kan barn få hjelp til å komme ut av fortielse og slik få tilbake noe av sin egen historie og derved også noe av seg selv. Gjennom å fortelle sine historier kan barn oppleve sammenheng og mening, noe som kan beskytte mot psykiske problemer og derved forstås som en ny ”sti” (Borgen Helmen 2003).

Ved å samtale med barn om hva det faktisk har klart og måten de har håndtert livssituasjonen på, er muligheten til stede for at barn kan forstå seg selv i forhold til nye og mer positive identiteter. Gjennom samtale og fortelling kan barn se at historien inneholder beslutninger, aktive handlinger og mestring. Det vil ofte skape optimisme i forhold til fortid, nåtid og framtid (Lundby 2003).

I en terapeutisk sammenheng fremhevet informantene flere viktige faktorer. For å ta tilbake selvrespekten som ofte er tatt fra en som har erfart psykisk vold, mente informant 2 og 3 at det var viktig å arbeide med affektbevissthet og å gi hjelp til å plassere skyld og skam.

Videre ble det fremhevet som betydningsfullt at barn fikk hjelp til å erkjenne sine egne opplevelser og historie slik at helingsprosessen kunne starte (Hellsten 2009). Men det aller viktigste i følge undersøkelsen, var å ha et menneske en hadde tillit til som en kunne ”fordøye livets drama sammen med”. Da var det utrolig hva en kunne komme fra uten å ta skade, sa informant 3.

Samtale er viktig, men samtidig er det nødvendig å innse at det ikke alltid er nok, i følge undersøkelsen. Tiltak i hjemmet kan prøves, men mye god atferdsendring hos omsorgspersonen er ikke nok hvis omsorgspersonen mangler empatisk inntoning overfor barnet (Heltne og Steinsvåg 2011:186). Da kan den eneste utveien være å hjelpe barn bort fra den som utøver vold. Når det gjelder å gripe inn, kan det være viktig å merke seg at selv om en omplassering i fosterhjem skaper motstand både hos foreldre og barn, forteller informantene at de som ble utsatt for psykisk vold i barndommen, i ettertid som voksne, mente at det kunne ha reddet dem.

På tross av erfaringer med psykisk vold i barndommen viser både informantenes fortellinger og resiliensteori at det er håp om et godt liv. Prosentandelen av barn som klarer seg på tross av en vanskelig barndom varierer litt fra kilde til kilde, men er anslått til å være mellom ca. 30 og 50 %.

Selv om mange barn klarer seg, er det viktig å se at undersøkelsen peker på at barn ikke klarer å komme inn på en ny ”sti” *alene*. De som får et godt liv på tross av volden, har fått hjelp. Noen har bidratt. Det utfordrer alle voksne og det profesjonelle hjelpeapparatet til å våge å ta barnets perspektiv i vanskelige saker der barn og vold er tema. Ingen kan gjøre alt, men funnene viser at alle kan gjøre noe ved å bry seg, våge å se, bekrefte og samtale. Det er løfterikt å vite at én person kan være nok til å utgjøre den store forskjellen. Når det ikke rekker, kan også det å gripe inn på andre måter bli en nødvendig konsekvens for å lede barnet inn på en ny ”sti” som fører til en bedre framtid.

6 Avsluttende kommentarer

Empirien peker på noen områder som kan få betydning for praksis.

6.1 Voldens mange masker

Et av formålene med undersøkelsen var å få mer kunnskap om hvilke symptomer en kan se etter for tidlig å oppdage barn som lever med psykisk vold. I min forforståelse håpet jeg at studien kunne avdekke dette. Empirien viser tvert om at noen barn reagerer med å bli stille, andre bråkete, noen redde, andre tilsynelatende fryktløse. Noen er flinke på skolen mens noen presterer svakt på grunn av konsentrasjonsproblemer. Andre igjen blir altfor ”føyelige” og andre for ”vanskelige”. Symptomene spriker i alle retninger og kan like gjerne være uttrykk for andre problemer. En utledning er at psykisk vold er svært vanskelig å oppdage ved å se etter karakteristiske symptomer. Kunnskapen om alle voldens masker fordrer slik jeg ser det, til ekstra årvåkenhet og bør få implikasjoner for hvordan vi forholder oss framover. For å kunne hjelpe må vi, innenfor rammen av tillit, våge mer når tvilen om vold er sådd. Uten å snakke *med* og spørre *om* kan vi ofte ikke få svar ved å se etter symptomer og derfor heller ikke hjelpe. I tillegg trenger vi mer kunnskap frambrakt gjennom kvalitativ forskning med barn som informanter der barnas egne opplevelser og beskrivelser av vold i hjemmet kommer fram.

6.2 Systemisk familierapi

Jeg har tidligere i oppgaven vist til kvinners møte med en systemisk familierapi der ansvar og skyld for volden ble opplevd som utydelig. Et interessant funn peker på at nettopp det å plassere ansvar, skyld og skam i forbindelse med vold, er et av de viktigste momentene for å gjenvinne autonomi, selvrespekt og opplevelse av egenverd. Siden det er gjort få kliniske undersøkelser på familierapeutisk virksomhet i Norge (de Flon 2007), tilsier mine erfaringer at undersøkelser av hvordan systemiske terapeuter forstår og arbeider med vold i nære relasjoner, er et aktuelt utgangspunkt for videre kvalitativ forskning.

6.3 Veien videre

Bak gleden over at mange klarer seg må vi heller ikke glemme de som det ikke går så bra med. Mange av dem bærer på en sorg uten ord og har skader uten sår. Konsekvensen av den psykiske volden kan for dem føre til depresjon, angst, symptomer på PTSD, samt lærevansker og atferdsvansker (Wolfe et al. 2003). Hvordan vi skal fange opp og hjelpe dem krever nye undersøkelser og satsning i årene framover. Å intensivere kampen for å bekjempe psykisk og andre typer vold i nære relasjoner, krever samfunnsmessige ressurser og vilje til å prioritere. Jeg mener at mer undervisning om vold, omsorgssvikt og overgrep, både i grunnskole og i utdanning på høyskole og universitetsnivå, bør være et satsningsområde. Å investere i forskning, hjelpetiltak og behandling kan vise seg å koste lite sammenlignet med menneskelige og sosiale kostnader i forbindelse med vold i nære relasjoner.

Litteraturliste

- Andersen, T. (2006). *Reflekterende processer. Samtaler og samtaler om samtalerne*. Danmark: Narayana Pres, Gylling.
- Anderson, H. (2003). *Samtale, sprog og terapi – et postmoderne perspektiv*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Appell, A.E. & Holden, G. W. (1998). The co-occurrence of spouse and physical child abuse: A review and appraisal. *Journal of Family Psychology*, 12, (4) s. 578-599.
- Axelsen, E. (red.) og Anstorp, T. 1990. *Menn i forandring*. Oslo: Tano.
- Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (4. mars 2011). Brukerundersøkelse om barnevernsbarn. *Aftenposten*, s. 12.
- Battle, C.L. et al. (2004). Childhood maltreatment associated with adult personality disorders: Findings from the collaborative longitudinal personality disorders study. *Journal of Personality Disorders*, 18, s. 193 – 211.
- Borgen, A. I. H. (2003). *Resiliens. Risiko og sunn utvikling*. 1. utg. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Bowlby, J. C. (1969). *Attachment and loss*. (Attachment, vol.1). London: Hogarth Press
- Bowlby, J. C. (1988). *A secure base: Clinical applications of attachment theory*. London: Routledge.
- Bruner, E. (1986). Experience and its expressions, i Turner, V. og Bruner E. (red.). *The anthropology of Experience*. Chicago: University of Illinois Press.
- Canetti, E. (1973). *Crowds and Power*. Harmondsworth: Penguin.
- Cater, Å. K. (2004). *Negotiating normality and diviation – fathers violence against mother from childrens perspectives*. Örebro: Örebro Universitet.
- Christensen, E. (1990). Børnekår – En undersøkelse af omsorgssvigt i relation til børn og unge i familier med hustrumishandling. *Nordisk Psykologi Monografi*, 42 (31) s. 161-232.
- Dale, G. (2003). *Sinna Mann*. Oslo: Cappelen Forlag.
- Dalen, M. (2004). *Intervju som forskningsmetode – en kvalitativ tilnærming*. Oslo: Universitetsforlaget.
- De Flon, H. (2007). *Familieterapeuters forhold til bruk av utviklingspsykologisk kunnskap i klinisk arbeid med barn*. Oslo: Diakonhjemmet Høgskole. (Masteroppgave i systemisk familieterapi og praksis).

- Dyregrov, A. (2000). *Barn og traumer. En håndbok for foreldre og hjelpere*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Eide, H. og Eide T. (2007). *Kommunikasjon i relasjoner*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Engelstad, F. (red.) (1999). *Om makt. Teori og kritikk*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- English, D. J., Marshall, D. B. og Steward, A. J. (2003). Effects of Family Violence on Child Behavior and Health During Early Childhood. *Journal of Family Violence*, 18, s. 43 – 57.
- Eriksson, M. et al. (2010). *Barns stemmer om vold. Å tolke og forstå*. 1. utg. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Feather, J. og Ronan, K.R. (2009). Safeguarding children in the primary care context: Assessment and interventions for child trauma and abuse, I: J. Taylor & M. Themessl-Huber (red.). *Safeguarding children in primary care: A guide for practitioners working in community settings*, s. 4-27. London: Kingsley Publishing.
- Felitti, V.J., et al. (1998). Relationship of childhood abuse and household dysfunction to many of the leading causes of death in adults: The Adverse Childhood Experiences (ACE) Study. *American Journal of Preventive Medicine*, 14, s. 245 – 258.
- Fjærli, K.E. (2010). *Den kronglete stein*. Oslo: Diakonhjemmet Høgskole. (Masteroppgave i systemisk familierterapi og praksis).
- Forward, S. (2006). *Ud af skyggerne. Sådan overvinder du de følelsesmessige skader, du fik i barndommen*. Copenhagen Valby: Borgens forlag
- Geffner, R. A., Ingelman, R. S. og Zeller, J. (red.) (2003). *The effects of intimate partner violence on Children*. New York: Hawort Maltreatment & Trauma Press.
- Gergen, K.J. og Gergen, M. (2005). *Social konstruktion. Ind i samtale*. Århus: Dansk Psykologisk Forlag.
- Giant, C. L. og Vartanian, L.R. (2003). Experiences with parental aggression during childhood and self-concept in adulthood: the importance of subjective perceptions. *Journal of Family Violence*, 18 (6) s. 361-367.
- Gilje, N. og Grimen H. (2005). *Samfunnsvitenskapenes forutsetninger – innføring i samfunnsvitenskapenes vitenskapsfilosofi*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Goodyer, I. M. (2001). Life events: their nature and effects. I Goodyer, I. M. (red.). *The depressed child and adolescent*. Second Edition. Cambridge: Cambridge University Press.
- Greenough, W.T., Black, J.E. og Wallace, C.S. (1987). Experience and brain development. *Child development*. 58 (3) s. 539-559.
- Gundersen, D. (1984). *Norsk synonymordbok*. Oslo: Kunnskapsforlaget

Harter, S.(1989). Causes, correlates and the functional role of global self-worth: A life-span perspective. I: J. Kolligian og R. Stenberg (red.). *Perceptions of competence and incompetence across the life-span*. New Haven: Ct.Yale University Press, s. 67-97.

Hegel, G.W.F. (1967). *Åndens fenomenologi*. Oslo: Pax.

Hellsten, T. (2009). *Flodhesten i dagligstuen - om medavhengighet og om møtet med barnet i oss*. Sørumsand: g-perspektiv.

Heltne, U. og Steinsvåg, Ø. (red.) (2011). *Barn som lever med vold i familien. Grunnlag for beskyttelse og hjelp*. Oslo: Universitetsforlaget.

Hirigoyen, M.F. (2002). *Hverdagens skjulte ondskap. Psykisk vold og mobbing*. Oslo: Damm & Søn AS.

Haaland, K.R. (2005). *Løft og narrativer i profesjonelle samtaler*. 2.utg. Oslo: Tano.

Haaland, T., Claussen, S.-E. og Schei, B. (2005). Vold i parforhold - ulike perspektiver. Resultater fra den første landsdekkende undersøkelsen i Norge. NIBR 2005:3.

Hårtveit, H. og Jensen, P. (2004). *Familien-pluss en. Innføring i familierapi*. 2. utg. Oslo: Universitetsforlaget.

Isdal, P. (2002). *Meningen med volden*. Oslo: Kommuneforlaget

Jensen, P., et al.(2004). *Perspektiver på psykisk lidelse – å forstå, beskrive og behandle*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS, 2. opplag.

Killén, K. (2000). *Barndommen varer i generasjoner. Forebygging er alles ansvar*. Oslo: Kommuneforlaget AS.

Killén, K. (2004). *Sveket – omsorg er alles ansvar*. Oslo: Kommuneforlaget AS.

Kirkengen, A.L. (2009). *Hvordan krenkende barn blir syke voksne*. 2.utg. Oslo: Universitetsforlaget,

Klette, T. (1998). *Hvem ser barnet? Vanskjøtsel, helse og sykepleie*. Oslo: Kommune-Forlaget AS.

Kompetanseutvikling i barnevernet. Kvalifisering til arbeid i barnevernet gjennom praksisnær og forskningsbasert utdanning. (2009). Oslo: Barne- og likestillingsdepartementet. NOU (2009:8).

Krøyer, J. (2007). Relational subjektivering- sosialkonstruksjonistisk teori om relasjoner I: Richie, T. (red.) *Relasjoner i psykologien*. København: Værløse Bilesø & Baltzer

Kvale, S. (1997). *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Ad Notam Gyldendal AS.

Kvale, S. og Brinkmann S. (2009). *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS. 2. utgave.

- Kvello, Ø. (2009). *Utredning av atferdsvansker, omsorgssvikt og mishandling*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Langdridge, D. (2006). *Psykologisk forskningsmetode. En innføring i kvalitative og kvantitative tilnærminger*. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag.
- Leenderts, AA.T. (2007). *Når glassflaten brister. Om brytning mellom livet og troen*. Oslo: Verbum forlag.
- Leira, H. (1990). Fra tabuisert traume til anerkjennelse og erkjennelse. Del 1. Om arbeid med barn og unge som har erfart vold i familien. *Tidsskrift for Norsk psykologforening*. 27 (1) s. 337-356.
- Lundby, G. (2003). *Historier og terapi. Om narrativer, konstruksjonisme og nyskriving av historier*. Oslo: Tano Aschehoug AS.
- McCloskey, L.A. og Walker, M. (2000). Posttraumatic stress in children exposed to family violence and single-event trauma. *Journal of American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 39 (1) s. 108-115.
- Merleau-Ponty, M. (1994). *Kroppens fenomenologi*. Oslo: Pax forlag AS.
- Miller, A. (1983). *Barneskjebner*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Miller, A. (1999). *Du skal ikke merke*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag
- Norvoll, R. (red.). (2004). *Samfunn og psykiske lidelser. Samfunnsvitenskaplige perspektiver - en introduksjon*. 1. utg. Oslo: Gyldendal Akademiske forlag.
- Onyskiw, J.E. (2003). Domestic Violence and Childrens adjustment: A Review of Research. I: Geffner, R., Igelman, R.S. og Zellner, J. (red.). *The Effect of Intimate Partner Violence on Children*. S. 11-47. New York: The Hawort Maltreatment & Trauma Press.
- Raundalen, M. Bulletin, 1. oktober 2004.
- Repstad, P. (2002). *Dype, stille, sterke, milde. Religiøs makt i dagens Norge*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Retten til et liv uten vold. Menns vold mot kvinner i nære relasjoner*. (2003). Statens forvaltningstjeneste. Informasjonsforvaltning. NOU (2003:31).
- Røkenes, O.H. og Hansen, P. H. (2006). *Bære eller bryte. Kommunikasjon og relasjon i arbeid med mennesker*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Sandemo, E. (1999). Michel Foucault som maktteoretiker. I: F. Engelstad (red.). *Om makt. Teori og kritikk*. Oslo: Ad Notam Gyldendal Norsk Forlag
- Schibbye, A.L.L. (1993). The role of recognition in the solution of a specific interpersonal dilemma. *Journal of Phenomenological Psychology*. 24 (2) s. 171-189.

Schibbye, A.L.L. (1996). Anerkjennelse: En terapeutisk intervensjon. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*. 33, s. 530-537

Schibbye, A.L.L. (2002). *En dialektisk relasjonsforståelse*. Oslo: Universitetsforlaget.

Skårderud, F., 2002. Tapte ansikter og Det tragiske mennesket. I: T. Wyller, (red.). *Skam. Perspektiver på skam, ære og skamløshet i det moderne*. Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad og Bjerke AS, s. 37-67.

Sommerschild, H. (red.), Gjærum, B. og Grøholt, B. (2003). *Mestring som mulighet i møte med barn, ungdom og foreldre*. Oslo: Universitetsforlaget.

Sommerschild, H., Grøholt, B. og Garløv I. (2008). *Lærebok i barnepsykiatri*. 4.utg. Oslo: Universitetsforlaget.

Steinkopf, H. et al. (2007). Barn- og foreldregruppe som behandlingstiltak overfor barn som har opplevd vold i familien. *Fokus på familien*. (4) s. 277- 290.

Stern, D. (2000). *Spædbarnets interpersonelle verden*. København: Hanz Reitzels Forlag.

Stith, S.M. et al. (2000). The intergenerational transmission of spouse abuse: A meta-analysis. *Journal of Marriage and the Family*, 62 (3) s. 640-654.

Sundslø, K. (2005). *Makt i faglig veiledning. En kvalitativ undersøkelse av faglige veilederes forståelse av veiledning og makt*. Universitetet i Oslo. (Masteroppgave i profesjonsetikk og diakoni).

Søftestad, S. (2008). *Avdekking av seksuelle overgrep. Veier ut av fortielse*. Oslo: Universitets Forlaget.

Thagaard, T. (2006). *Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitativ metode*. 2.utg. Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad & Bjerke AS.

Ulleberg, I. (2005). *Kommunikasjon og veiledning*. Oslo: Universitetsforlaget AS.

Vetlesen, A. J., (2002). Det er ofrene som skammer seg. I: T. Wyller, (red.). *Skam. Perspektiver på skam, ære og skamløshet i det moderne*. Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad og Bjerke AS, s. 103 – 141.

White, M. (2006). Children, Trauma and Subordinate Storyline Development. I: Denborough, D. (red.). *Trauma: Narrative responses to traumatic experience*, s. 143 – 166. Adelaide: Dulwich Center Publications.

Wilkinson, R. (1996). *Unhealthy Societies*. London: Routledge.

Wolfe, D.A. et al. (2003). The effects of childrens exposure to domestic violence: A meta-analysis and critique. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 6 (3) s. 171 – 187.

Ølgaard, (2004). *Kommunikasjon og økomentale systemer. En introduksjon til Gregory Batesons forfatterskap*. København: Akademisk Forlag.

Innledende småprat

Takk for at du stiller opp

Kort om forskningsspørsmålene, intervjuet, opplegg etc.

1. Hvilken utdanning og yrkeserfaring har du? Hvor lenge har du arbeidet med mennesker som har erfart psykisk vold i nær relasjon i barndommen?

3. Hva mener du er psykisk vold?

4. Kan du beskrive og utdype det med et eksempel, en historie du husker særlig godt?
(Utdyping: kan du si mer om det..., har du flere eksempler..., har jeg forstått deg rett når...)

5. Hva mener du er opplevelse av egenverd/selvfølelse?

6. Kan du beskrive og utdype det med eksempler og/eller historier fra praksis?

7. Hvordan kan etter din mening og erfaring psykisk vold påvirke et barns opplevelse av egenverd/selvfølelse?

6. Mennesker som har erfart psykisk vold i barndommen søker noen ganger terapeutisk hjelp. Hva sier de du har møtt i kliniske praksis, hjelper?

Avslutning:

Oppsummering.

Andre ting?

Takk!

Forespørsel om å delta i intervju i forbindelse med et masterprosjekt om psykisk vold i nær relasjon

Jeg viser til telefonsamtale tidligere og sender som avtalt noen opplysninger om prosjektet *Bak Lukkede Dører*.

Jeg er student ved Diakonhjemmets høgskole på studiet Familierapi og Systemisk praksis og holder nå på med avsluttende masteroppgave. Temaet i oppgaven er barn og psykisk vold i nær relasjon i barndommen. Fokuset er spesielt rettet mot måten volden påvirker barns opplevelse av egenverd. I tillegg ønsker jeg å undersøke hvordan en kan oppdage psykisk vold tidlig og eventuelle måter en kan hjelpe barna på.

Intervjuet er et kvalitativt temabasert intervju der jeg er interessert i dine beskrivelser, erfaringer og tanker omkring fenomenet psykisk vold. Temaene, som er utgangspunktet for samtalen, blir slik jeg presenterte dem i telefonsamtalen. Jeg vil bruke båndopptaker og ta litt notater underveis mens vi snakker. Intervjuet vil vare ca. 60-90 minutter. Sted og tid avtaler vi sammen.

Det er frivillig å delta og du har anledning til å trekke deg når som helst uten begrunnelse. Hvis du trekker deg blir alle data slettet. Informasjonen som kommer fram i intervjuet vil bli behandlet konfidensielt. Ingen enkelt person eller historier vil bli gjenkjent i den ferdige masteroppgaven. Opplysningene anonymiseres og opptakene slettes når oppgaven er ferdig.

Hvis du har lyst til å delta i prosjektet kan du skrive under på den vedlagte samtykkeerklæringen og sende den tilbake i returkonvolutt. Hvis du lurer på noe kan du ringe meg på telefon 976 24 502.

Undersøkelsen er meldt til Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelige datatjeneste A/S. Min veileder på prosjektet fra Diakonhjemmet er Halvor deFlon.

Med vennlig hilsen
Ruth Elin Rennestraum

Samtykkeerklæring:

Jeg har mottatt informasjon om undersøkelsen *Bak Lukkede Dører* som handler om psykisk vold i nær relasjon, og ønsker å delta.

Signatur.....Telefonnummer.....

Halvor de Flon
Diakonhjemmet Høgskole AS
Postboks 184 Vinderen
0319 OSLO

Vår dato: 25.03.2010

Vår ref: 23870 / 2 / MAB

Deres dato:

Deres ref:

KVITTERING PÅ MELDING OM BEHANDLING AV PERSONOPPLYSNINGER

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 22.02.2010. Meldingen gjelder prosjektet:

23870

Behandlingsansvarlig

Daglig ansvarlig

Student

Bak lukkede dører

Diakonhjemmet Høgskole AS, ved institusjonens øverste leder

Halvor de Flon

Ruth Elin Rennestraum

Personvernombudet har vurdert prosjektet og finner at behandlingen av personopplysninger er meldepliktig i henhold til personopplysningsloven § 31. Behandlingen tilfredsstiller kravene i personopplysningsloven.

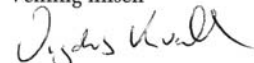
Personvernombudets vurdering forutsetter at prosjektet gjennomføres i tråd med opplysningene gitt i melde skjemaet, korrespondanse med ombudet, vedlagte prosjektvurdering - kommentarer samt personopplysningsloven/-helseregisterloven med forskrifter. Behandlingen av personopplysninger kan settes i gang.

Det gjøres oppmerksom på at det skal gis ny melding dersom behandlingen endres i forhold til de opplysninger som ligger til grunn for personvernombudets vurdering. Endringsmeldinger gis via et eget skjema, http://www.nsd.uib.no/personvern/forsk_stud/skjema.html. Det skal også gis melding etter tre år dersom prosjektet fortsatt pågår. Meldinger skal skje skriftlig til ombudet.

Personvernombudet har lagt ut opplysninger om prosjektet i en offentlig database, <http://www.nsd.uib.no/personvern/prosjektoversikt.jsp>.

Personvernombudet vil ved prosjektets avslutning, 30.06.2011, rette en henvendelse angående status for behandlingen av personopplysninger.

Vennlig hilsen

Vigdis Namtvedt Kvalheim

Marte Bertelsen

Kontaktperson: Marte Bertelsen tlf: 55 58 29 53
Vedlegg: Prosjektvurdering
✓ Kopi: Ruth Elin Rennestraum, Kyrkjebygda, 4865 ÅMLI

Avdelingskontorer / District Offices:

OSLO: NSD, Universitetet i Oslo, Postboks 1055 Blindern, 0316 Oslo. Tel: +47-22 85 52 11. nsd@uio.no
TRONDHEIM: NSD, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, 7491 Trondheim. Tel: +47-73 59 19 07. kyrre.svarva@svt.ntnu.no
TROMSØ: NSD, SVF, Universitetet i Tromsø, 9037 Tromsø. Tel: +47-77 64 43 36. nsdmaa@sv.uit.no